

Ўзбекистонда гендер зўравонлик: жабрланганлар учун хизматлардан фойдаланиш имкониятлари ва суд амалиёти таҳлили

Ўзбекистонда суд тизimini мустаҳкамлаш лойиҳаси
EWMI | ТОШКЕНТ, 2024

Мундарижа

Кириш	4
Қонунчиликдаги ўзгаришларнинг амалиётга татбиқ этилишини таҳлил қилиш.....	6
Қонунчиликдаги ўзгаришларнинг амалиётга татбиқ этилишини таҳлил қилиш методикаси.	6
МЖТК 41-1 моддаси “Шаҳвоний шилқимлик”	6
1-Кейс	6
2-Кейс	7
Хулоса.....	7
ЎзР МЖТК 59-2-моддаси “Оилавий (маиший) зўравонлик”	7
3-Кейс	8
4-Кейс	8
Хулоса.....	9
ЎзР ЖК 126-1-модда “Оилавий (маиший) зўравонлик”	9
5-Кейс	10
6-Кейс	10
Хулоса.....	10
Гендер зўравонлик қурбонлари учун хизматлар харитаси	12
Зўравонлик тўғрисидаги хабарларни қайта йўналтириш ва асосий хизматлар ва маслаҳатлар бериш механизми	12
Зўравонлик ҳолатларини рўйхатга олиш ва жабрланувчи ҳолатини баҳолаш	13
Қонунчиликдаги муаммолар ва хизматлардаги амалий камчиликларни бартараф этиш концепцияси ...	16
Қонунчилик.....	16
Хизматлар	20
Гендерга зўравонлик соҳасидаги суд амалиётини мониторинг қилиш ва таҳлил қилиш учун сифатни ўлчаш методологияси	22
Мониторинг ва таҳлил методологиясини назарий асослаш.....	22
Методология мақсади	22
Методология вазифалари	22
Методологиянинг илмий асоси	22
Техник натижалар ва аралашув методологиясини намоиш этувчи кейслар	25
Кейс-усул таркиби:	25
1-Кейс:	25
2-Кейс	28
Турли идораларнинг биргаликдаги иши.....	31
Зўравонлик ҳолатларини аниқлаш ва олдини олиш	32
Зўравонлик қурбонларига кўрсатилаётган ёрдам самарадорлигини баҳолаш	32
Глоссарий.....	33

1-илова. Ўзбекистонда гендер зўравонликдан жабрланганлар учун секторлар рўйхати ва хизматлардан фойдаланиш имкониятлари	36
2-илова. Хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларини Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказларига жойлаштириш	53

Ушбу ҳисобот гендер зўравонлик билан боғлиқ ишлар бўйича Ўзбекистондаги қонунчилик, хизматлар кўрсатилиши ва суд амалиёти учун таҳлилий материал ва амалий тавсиялар сифатида ишлаб чиқилган. Унда аёллар ва болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган амалдаги қонунчилик ташаббуслари таҳлили ҳамда уларнинг суд-ҳуқуқ тизимига татбиқ этилиши самарадорлиги баҳоланган.

Ҳисоботда, шунингдек, гендер зўравонликдан жабр кўрганларнинг бепул юридик ёрдам олиш имкониятларини яхшилаш, ижтимоий хизматлар кўламини кенгайтириш, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ва ижтимоий хизмат ходимларининг малакасини ошириш бўйича аниқ тавсиялар берилган. Зўравонликдан жабр кўрган аёллар ва болаларни комплекс тиббий кўрикдан ўтказишни таъминлаш механизмларини яратиш зарурлиги муҳим жиҳатдир.

Ушбу ҳужжатни ишлаб чиқиш Америка халқининг Қўшма Штатлар Халқаро тараққиёт агентлиги (USAID) ва унинг ижрочи ҳамкори - East West Management Institute (EWMI) орқали қўллаб-қувватлаши натижасида амалга оширилди. Ушбу ҳужжатнинг мазмуни Ўзбекистондаги суд тизимини мустаҳкамлаш лойиҳаси масъулиятида бўлиб, USAID, АҚШ ҳукумати ёки EWMI нуқтаи назарини акс эттирмайди.

Муаллифлар:

Ирина Матвиенко — гендер фанлари магистри, гендер адолат бўйича мутахассис

Нигина Худайбергенова — ўқитиш методикаси магистри, гендер тенглик ва болалар ҳимояси бўйича эксперт

Кириш

Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан (кейинги ўринларда гендер зўравонлиги деб юритилади) ҳимоя қилиш Ўзбекистонда муҳим ижтимоий-ҳуқуқий вазифалардан бирига айланди. 2019 йилда “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонун¹ қабул қилинди, унда хотин-қизларга нисбатан зўравонлик шакллари белгиланди, шунингдек, ҳимоя ордери ҳамда тазйиқ ва зўравонлик қурбонларини ҳимоя қилиш ва реабилитация қилиш бўйича давлат институтлари тушунчаси киритилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни 6-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хотин-қизларга нисбатан зўравонликка қарши барча чора-тадбирларни мувофиқлаштиради.

2020 йилнинг октябрь ойида Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси ҳимоя ордери талабларини бузганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи модда билан тўлдирилди. 2023 йилнинг апрель ойида Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс ва Жиноят кодексига (кейинги ўринларда ЎЗР МЖТК ва ЎЗР ЖК деб юритилади) ўзгартиш² ва қўшимчалар киритилиб, уларга кўра вояга етмаганларга нисбатан жинсий зўравонлик, шунингдек, маъмурий ҳуқуқбузарликлар ва жиноий ҳуқуқбузарликлар сифатида оилавий (маиший) зўравонлик учун жазо кучайтирилди. 2023 йилнинг ноябрь ойида Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг мазкур моддаларни қўллаш жараёнига аниқлик киритувчи қарори қабул қилинди. 2024 йилнинг октябрь ойида оилавий (маиший зўравонлик) ҳақидаги МЖТК 59-2 ва ЎЗР ЖК 126-1-моддалари диспозицияси оилада болаларга нисбатан зўравонликнинг айрим турлари учун жазолар билан тўлдирилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 майдаги “Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган шахсларга ижтимоий хизматлар кўрсатишни такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-175-сон қарори³ ва уни тўлдирувчи Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 25 июндаги “Тазйиқ ва зўравонликка учраган хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларига ижтимоий хизматларни кўрсатиш тизимини йўлга қўйиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 354-сон қарори⁴ билан гендер зўравонликдан жабр кўрган шахсларга давлат хизматлари кўрсатиш тизимини такомиллаштириш ва тартибга солишга улкан ҳисса қўшилди.

Шунингдек, 2024 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги томонидан тазйиқ ва зўравонликдан жабрланганларни реабилитация қилиш бўйича хизматлар кўрсатишнинг Миллий стандарти ишлаб чиқилди⁵. Бу чора-тадбирлар миллий саъй-ҳаракатларни халқаро стандартлар ва БМТнинг Аёлларга нисбатан камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенцияси (СЕДАВ), Пекин декларацияси ва Ҳаракатлар платформаси ҳамда бир қатор бошқа ҳужжатлар бўйича Ўзбекистон мажбуриятлари билан уйғунлаштиришга қаратилган кенгроқ стратегиянинг бир қисмига айланди.

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2 сентябрдаги “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ЎРҚ-561-сон қонуни

² Ўзбекистон Республикасининг 2023 йил 11 апрелдаги “Хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш тизими янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги” ЎРҚ-829-сон қонуни.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 майдаги “Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган шахсларга ижтимоий хизматлар кўрсатишни такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-175-сон қарори.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 25 июндаги “Тазйиқ ва зўравонликка учраган хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларига ижтимоий хизматларни кўрсатиш тизимини йўлга қўйиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ВМҚ-354-сон қарори.

⁵ Ўзбекистон Миллий стандарти О‘зМСт 220:2024. Аҳолининг ижтимоий ҳимояси. Ижтимоий хизматлар. Тазйиқ ва зўравонлик қурбонлари учун реабилитация хизматлари.

Бу қадамлар давлатнинг гендер зўравонликка қарши курашдаги қатъияти, қонунчиликни янада ривожлантириш, идоралараро мувофиқлаштиришни кучайтириш, хизматларнинг мавжудлиги ва сифатини кенгайтириш, аҳолининг зўравонликка тоқатсизлигини ошириш зарурлигини намоёиш этади. Ушбу ҳисобот ҳуқуқни қўллаш фаолиятининг жорий ҳолатини таҳлил қилиш, шунингдек, зўравонликдан жабрланган аёллар ва болалар учун хизматларнинг мавжудлиги ва сифатини баҳолаш, қўллаб-қувватлаш тизимини янада такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқишга қаратилган.

Қонунчиликдаги ўзгаришларнинг амалиётга татбиқ этилишини таҳлил қилиш

Қонунчиликдаги ўзгаришларнинг амалиётга татбиқ этилишини таҳлил қилиш методикаси.

Тадқиқот методологияси 2023 йил ноябрдан 2024 йил октябргача бўлган даврда Олий суднинг очиқ маълумотлар базасидан танлаб олинган 43 та суд ишининг таҳлилини ўз ичига олади. Жинсий эркинлик, шунингдек вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлигига қарши моддалар (Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 118, 119, 128, 128-1, 129-моддалари) бўйича суд ишларини кўриб чиқиш ЎЗР Жиноят процессуал кодексининг 19-моддаси талабларига кўра ёпиқ тарзда кўриб чиқирилишини инobatга олиб, ушбу моддалар бўйича суд қарорлари суднинг расмий веб-сайтида эълон қилинмаган ва уларни таҳлил қилишнинг имкони бўлмади.

Биринчи босқичда Олий суд пленумининг 2023 йил 20 ноябрдаги 30-сонли қарори ва пленумларнинг бошқа қарорлари нормалари ўрганилиб, ҳар бир ҳолатни уларга мувофиқлигини текшириш мезонлари ишлаб чиқилди..

Кейинги босқичда ҳар бир ҳолат бўйича ҳуқуқбузарликнинг тўғри малакаланиши, жазонинг асослилиги ва мутаносиблиги, шунингдек, процессуал нормаларга ва жараён иштирокчиларининг ҳуқуқларига риоя этилиши таҳлил қилинди. Ҳуқуқбузарликлар турлари бўйича қайд этилди ва таснифланди, бу эса ҳуқуқни қўллаш фаолиятидаги кўп учрайдиган хатоларни аниқлаш имконини берди. Ҳисоботда камчиликлар аниқланган бир неча ҳолатларнинг батафсил мисоллари келтирилган бўлиб, улар типик муаммоларни кўрсатишга хизмат қилади ва суд амалиётини такомиллаштириш бўйича тавсияларни қўллаб-қувватлаш учун мисолларни тақдим этади.

Таҳлил доирасида:

- ЎЗР ЖК 126-1 моддаси бўйича жиноий ишлар бўйича 11 та қарор;
- ЎЗР МЖТК 59-2-моддаси бўйича 17 та суд қарорлари;
- ЎЗР МЖТК 41-1-моддаси бўйича 15 та суд қарори ўрганилди.

Қонун ҳужжатларига қонунга қарши ишларнинг янги таркиби киритилгандан бери ушбу ишларнинг тоифалари бўйича маълум бир амалиёт шаклланди. Шу билан бирга, “Шаҳвоний шилқимлик” ва “Оилавий (маиший) зўравонлик” моддаларининг аниқ диспозициясига қарамай, содир этилган қилмишларни тўғри квалификация қилиш, шунингдек, ушбу тоифадаги ишларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олишда қийинчиликлар мавжуд.

МЖТК 41-1 моддаси “Шаҳвоний шилқимлик”

ЎЗР МЖТК 41-1-моддаси (Шаҳвоний шилқимлик) бўйича қабул қилинган суд ҳужжатлари бўйича суд қарорларини таҳлил қилиш доирасида вояга етмаган жабрланувчиларга нисбатан мутахассислар: ўқитувчилар, психологларнинг суд мажлисида вояга етмаган жабрланувчиларни сўроқ қилишда иштироки таъминланмаётгани аниқланди.

Бундан ташқари, айрим суд қарорларида қатор хатоликлар ва тизимли камчиликлар мавжуд. Масалан, вояга етмаган жабрланувчининг ёши, шунингдек, айбдор шахснинг асл ниятлари, унинг қилмишининг тўғри квалификацияси ЎЗР Пленумининг 2018 йил 30 ноябрдаги “Судлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўришни тартибга солувчи қонунларни қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги қарори 11-1-бандида назарда тутилган талабларга мувофиқ акс эттирилмаган.

Қуйида бир неча ёрқин мисоллар келтирилди.

1-Кейс

ЎЗР МЖТК 41-1-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги 3-1507-2401/2501-сонли ишни кўриб чиқишда (суднинг 2024 йил 27 сентябрдаги ажрими) айбланувчи жабрланувчи (7-синф) ўқиган мактабга келиб, уни машинага солиб, қишлоқ четига олиб

кетган. Кейин қизнинг ёнига ўтди ва унинг қаршилиқ кўрсатишига қарамай, унга тегажовлик қилиб, ўпишни бошлади. Воқеа юзасидан суд-тиббий экспертиза тайинланган, натижада вояга етмаганнинг танасида енгил тан жароҳатлари борлиги аниқланган.

Жабрланувчининг ёши кўрсатилмаган бўлса-да, у 16 ёшга тўлмаганини тахмин қилиш мумкин, чунки Ўзбекистондаги умумтаълим мактабларининг 7-синф ўқувчиларининг асосий ёши 13 ёшдир. Суд жиноятчининг айбини аниқлаётганда ва унга жазо тайинлаганида, жабрланувчининг ёши, жисмоний зўравонлик излари мавжудлиги, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Пленумининг 35-сон қарори 11-1-банди нормаларига кўра 16 ёшга тўлмаган вояга етмаганларга нисбатан шахвоний шилқимлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда айбланувчининг ҳатти-ҳаракатлари Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 129-моддаси (Ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бўзуқ ҳаракатлар) билан квалификация қилиниши кўрсатилган.

2-Кейс

ЎзР МЖтК 41-1-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги 3-1401-2408/15721-сонли ишни кўриб чиқишда (суднинг 10.10.2024 йилдаги ажрими) ҳуқуқбузарликда айбланган фуқаро турар-жой комплекси ҳовлисида спиртли ичимлик истеъмол қилиб, маст ҳолатда бўлиб, шу ҳовлида жойлашган болалар майдончасида ўйнаётган вояга етмаган қизга шахвоний шилқимлик қилганлиги аниқланган. Шунингдек, айбланувчи бир неча кун аввал ҳам жамоат тартибини бузганликда айблангани аниқланган. Очиқ манбада келтирилган суд қарорида жабрланувчи вояга етмаган қизнинг тўлиқ маълумотлари, жумладан унинг яшаш манзили кўрсатилган.

Суд жиноятчининг айбини аниқлашда ва унга жазо тайинлашда, суд ҳужжатида қилмишни оғирлаштирувчи ҳолатлар (маст ҳолат), айбланувчи томонидан такроран (бир йил давомида) жамоат тартибини бузганлиги ҳисобга олинмаган. Натижада айбдорга 5 сутка маъмурий қамоқ жазоси тайинланган.

Шунингдек, вояга етмаганларга нисбатан жинсий зўравонлик билан боғлиқ шу ва бошқа ҳолатларда суд вояга етмаган жабрланувчиларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда ёпиқ суд мажлисини ўтказиш имкониятини назарда тутмаган.

Ҳулоса

ЎзР МЖтК 41-1-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги суд қарорлари таҳлили шуни кўрсатадики, судлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриш муддатларига риоя этишлари, судлов фаолиятининг очиқлигини таъминлаш, жазо тайинлаш бўйича процессуал талаблар ҳисобга олинмоқда, модда санксияси доирасида жазо тайинлаш каби талабларга риоя этилмоқда, шунингдек, томонларга суд ҳужжати устидан юқори түрүвчи судга шикоят қилиш ҳуқуқига эга эканликлари тушунтирилмоқда.

Ушбу тоифадаги ишлар таҳлили натижасида бир қатор камчиликлар аниқланиб, уларни бартараф этиш учун қуйидагилар таклиф этилади:

- жабрланувчининг ҳимоя чораларини қўллаш (масалан, ҳимоя ордери бериш) ва уни реабилитация қилиш масалаларини ҳал қилиш зарурати;
- моддий ва/ёки маънавий зарарни ундириш учун ариза бериш тартибини тушунтириш зарурати
- оғирлаштирувчи ҳолатларни қатъий ҳисобга олиш зарурати

ЎзР МЖтК 59-2-моддаси “Оилавий (маиший) зўравонлик”

ЎзР МЖтК 59-2-моддаси (Оилавий (маиший) зўравонлик) бўйича қабул қилинган суд ҳужжатлари бўйича маъмурий ишлар бўйича суд қарорларини таҳлил қилиш доирасида такомиллаштирилиши мумкин бўлган жиҳатлар ҳам аниқланди. Қуйида бунни акс эттирувчи бир неча ҳолатлар таҳлили келтирилган.

3-Кейс

ЎзР МЖТК 59-2-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги 3-1122-2404/5078-сонли ишни кўриб чиқишда (суднинг 2024 йил 27 сентябрдаги ажрими) аниқланишича, эркак уйга маст ҳолда келиб, хотини билан жанжал қилиб, уни ҳақоратлаган, камситиб, кейин калтаклай бошлайди. Унинг тажовузидан ўзини ҳимоя қилиб, аёл унинг юзини тирнади. Суд-тиббий экспертизаси жиноятчи ва жабрланувчининг соғлиғи учун хавфли бўлмаган енгил тан жароҳатлари олганини аниқлади. Шу билан бирга, эрининг ҳужумидан ўзини ҳимоя қилган аёл ҳам ЎзР МЖТК 59-2-моддасида назарда тутилган ҳуқуқбузарлик содир этгани учун жавобгарликка тортилди.

Шу ва бошқа бир қатор суд қарорларидан кўриниб турибдики, оилавий (маиший) зўравонлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда жавобгарликни ўзаро боғлаш амалиёти кенг тарқалган. Агар жабрланувчи тажовузга жавобан ўзини ҳимоя қилса, яъни зарурий мудофаа чораларини кўрса ёки ғайриқонуний хатти-ҳаракатларига жавобан тажовузкорни ҳақорат қилса, жабрланган шахс ҳам ЎзР МЖТК 59-2-моддасида назарда тутилган жиноят содир этганликда айбланади. Шундай қилиб, тажовузкор жабрланувчига айланади ва гендер зўравонлик қурбони тажовузкор деб тан олинади.

Бундай ҳолатларда гендер зўравонликдан ҳақиқатда жабр кўрган шахсни реабилитация қилиш масаласи шубҳа остига қўйилади, бу жабрланувчининг руҳий ҳолатини ёмонлаштириши, қайта травматизацияга олиб келиши, тажовузкорнинг ҳаракатларини билвосита қўллаб-қувватлаш ҳамда гендер зўравонликка қарши кураш бўйича ҳукумат чора-тадбирлари самарадорлигини шубҳа остига қўяди.

4-Кейс

ЎзР МЖТК 59-2-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги 3-1101-2404/4518-сонли ишни кўриб чиқишда (суднинг 2024 йил 26 сентябрдаги ажрими) аниқланишича, икки туғишган ака-ука ўртасида оилавий келишмовчиликлар туфайли жанжал кўтарилади ва уларнинг ҳаракатлари ЎзР МЖТК 59-2-моддаси билан квалификация қилинган, бунда ўзаро айбни тан олиш ва жазо тайинлаш амалиёти қўлланилган.

Ака-ука ўртасидаги низо оилавий келишмовчиликлар асосида юзага келганига қарамай, ушбу ҳуқуқбузарлик ЎзР МЖТК 59-2-моддасида назарда тутилган квалификация белгиларига эга эмас.

Ўзбекистон қонунчилигида оилавий (маиший) зўравонлик қуйидагича таърифланади: хотинига (эрига), собиқ хотинига (собиқ эрига), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсга ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсга нисбатан шаъни ва қадр-қимматини таҳқирлаш, уларни шахсий, мулкӣ ҳуқуқларини амалга оширишни чеклаш, таълим олиш, соғлиқни сақлаш, меҳнатга оид ҳуқуқини амалга оширишга тўсқинлик қилиш, яқин қариндошларидан ажратиб қўйиш, мулкига шикаст етказиш, нобуд қилиш, ҳаёти ёхуд соғлиғи учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиш билан қўрқитишдан иборат ҳаракатлар;

ЎзР МЖТК 59-2-моддаси диспозициясида кўзда тутилган оилавий (маиший) зўравонлик бўйича маъмурий ҳуқуқбузарликларни суд томонидан кўриб чиқилишида “бир рўзғор асосида бирга яшовчи шахслар” тушунчаси судлар томонидан айна ишларни жиноий жараён доирасида кўришдан кўра кенгроқ талқин қилинади. Бунга Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 30-сонли қарорига оилавий (маиший) зўравонлик тушунчасини белгилаш ва “ бир рўзғор асосида бирга яшовчи шахс” деб кимлар бўлиши мумкинлигини аниқ кўрсатишга оид киритилган ўзгартиришлар сабаб бўлиши мумкин. Ушбу таъриф маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда ҳам қўлланилиши мумкинлиги кўрсатилмаган. Бундай ҳолатлар судларнинг оилавий келишмовчиликлардан келиб чиқадиган низоларни оилавий (маиший) зўравонлик ҳолатлари сифатида квалификация қилинишига олиб келди.

Ўрганилган суд ҳужжатларининг бирортасида суд томонидан жабрланувчининг тажовузкордан моддий ва (ёки) маънавий зарарни фуқаролик суди тартибида ундириш ҳуқуқини талаб қилиш ҳуқуқи тўғрисида тушунтириш берилмаган.

Жабрланувчи ёки гувоҳ вояга етмаган шахс бўлганда оилавий (маиший) зўравонлик тўғрисидаги маъмурий ишлар алоҳида эътибор талаб қилади. Бундай тоифадаги ишларда вояга етмаган жабрланувчилар ва (ёки) вояга етмаган гувоҳлар иштирокида алоҳида процессуал қоидалар мавжуд эмас. Бундай ҳолатлар маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги иш юритишнинг вояга етмаган иштирокчисининг ҳуқуқларини бузади. Хусусан, маъмурий иш юритишнинг барча босқичларида вояга етмаганлар билан суҳбат ўтказишда тегишли мутахассислар (ўқитувчилар, психологлар, ижтимоий ходимлар ва бошқалар)ни таъминлаш бўйича талаблар йўқ. Вояга етмаган шахс билан суҳбат ўтказилаётганда мутахассисларнинг (психолог, ўқитувчи) иштирок этиши вояга етмаганнинг ҳуқуқлари ҳурмат қилиниши, стрессни камайтириш ва мазмунли ва батафсил кўрсатмалар олинишини таъминлайди.

Шундай қилиб, ЎзР МЖТК 59-2-моддаси бўйича ҳуқуқбузарликлар бўйича маъмурий ишларни кўриб чиқишда вояга етмаганларнинг манфаатлари қисман ҳисобга олинади. Бундан ташқари, оилавий (маиший) зўравонлик ҳолатлари бўйича болалар гувоҳ бўлган ёки бўлиши мумкин бўлган ҳолатлар бўйича суд муҳокамаси чоғида ота-оналар ўртасидаги ярашув ҳолатларида зўравонлик қурбонларини реабилитация қилиш масаласи ҳал этилмаганлигича қолмоқда.

Ҳулоса

ЎзР МЖТК 59-2-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича суд қарорлари таҳлили ишларни кўриб чиқишда бир қатор ижобий ёндашувлар ва оптималлаштириш мумкин бўлган жиҳатларни кўрсатди.

Судлар маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича ишларни кўриш муддатларига риоя қилмоқда, судлов фаолиятининг очиқлиги таъминланмоқда (мажлислар очиқ ўтказилиб, суд қарорлари Ўзбекистон Республикаси Олий судининг қидирув тизимида мавжуд), ЎзР МЖТК 59-2-моддасининг санкцияси доирасида жазо тайинлаш бўйича процессуал талаблар, шунингдек, тарафларга суд ҳужжати устидан юқори турувчи судга шикоят қилиш ҳуқуқини тушунтириб берилмоқда.

Таҳлил давомида яхшиланиши лозим бўлган бир қатор жиҳатлар ҳам аниқланди:

- моддий ва/ёки маънавий зарарни ундириш учун ариза бериш тартибига аниқлик киритилмаганлиги
- қилмишни оғирлаштирувчи ҳолатларни ҳисобга олмаслик
- тажовузкор билан зўравон ҳулқ-атворини ўзгартириш бўйича коррекция ишларини олиб бориш масаласи ҳал этилмасдан қолмоқда
- жабрланувчини реабилитация қилиш масаласи ҳал қилинмаслиги
- ЎзР МЖТК 31-моддасига кўра қилмишни енгиллаштирувчи ҳолатларнинг қатъий ҳисобга олинмаслиги
- содир этилган ҳуқуқбузарликдан олдинги ҳолатларнинг қисман ҳисобга олиниши

ЎзР ЖК 126-1-модда “Оилавий (маиший) зўравонлик”

ЎзР ЖК 126-1-моддаси “Оилавий (маиший) зўравонлик” билан қабул қилинган суд ҳужжатларига асосан жиноят ишлари бўйича судларнинг ҳукмларини таҳлил қилиш доирасида тарафларни яраштириш амалиёти, шунингдек, оилани бузмаслик ва оилавий муносабатларни сақлаб қолиш учун оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлганда ҳам енгилроқ жазо берилиши учрамоқда.

Бунда ЎзР МЖТК 59-2-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича ишлар бўйича мавжуд амалиёт таҳлилида қайд этилганидек, зўравонликдан жабрланувчи тажовузкорга қаршилик кўрсатишга уринган ҳолларда бундай ҳаракатлар мудофаа ёки ўзини ҳимоя қилишга уриниш сифатида эмас, балки зўравонлик сифатида баҳоланиши мумкин. Натижада, жабрланувчи, ҳақиқий тажовузкор каби, тажовузкор сифатида тан олиниши ва жавобгарликка тортилиши мумкин. Биз таҳлил қилган жиноят ишларида бундай амалиёт мавжуд эмас. Шу муносабат билан, жабрланувчи тажовузкорга қаршилик кўрсатган ҳолатларнинг квалификацияси билан боғлиқ саволлар туғилади. Мисол учун, низонинг дастлабки қўзғатувчиси бўлган тажовузкор жабрланувчидан қасос сифатида тан жароҳати

олиш шаклида жавоб олган бўлса, унда бундай шароитда жабрланувчи тажовузор, тажовузор эса қурбон бўлиши мумкин. Бунда тажовузор учун жазодан қочиш учун ҳақиқий имконият мавжуд.

5-Кейс

1-1901-2302/504-сонли жиноят ишини кўриб чиқиш доирасида (суднинг 2023 йил 13 декабрдаги ҳукми), ЎЗР ЖК 126-1-моддаси 7-қисми “ж” банди билан оилавий (маиший) зўравонлик содир этишда аёл айбдор деб тан олинган. Узоқ вақт давомида унинг ўзи эри томонидан зўравонлик қурбони бўлган. Айбланувчи жиноят содир этишдан олдин уйга маст ҳолда келган ва қўлига пичоқ олиб, жанжални атайлаб қўзғатган эри томонидан тажовузга учраган. Бу факт жабрланувчининг кўрсатмалари билан тасдиқланади. Шу билан бирга воқеага судланувчи ва жабрланувчининг 4 нафар вояга етмаган фарзанди гувоҳ бўлган.

Юқорида баён этилган 5-Кейсда жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар, шунингдек, жазо тайинлашда ҳисобга олинган жиноят содир этилишидан олдинги ҳолатлар ҳисобга олинган. Бироқ маст ҳолатда бўлгани, хотинини кўрқитиш, унга сабоқ бериш мақсадида атайлаб пичоқ олганини тасдиқлаб, жанжал қўзғатган жабрланувчининг ўзига тегишли ҳаракатларига тегишли ҳуқуқий баҳо берилмаган. Натижада, бир неча йил давомида хотини ва болаларини кўрқувда ушлаган тажовузор давлатдан ёрдам олиш ҳуқуқига эга бўлиб, оилавий зўравонлик қурбони сифатида тан олинади. Шу билан бирга, ҳақиқий жабрланувчи оиладаги зўравонлик қурбонларини реабилитация қилиш дастурига тушмайди, бундан ташқари, унга тажовузорлар билан ишлаш бўйича коррекция дастури қўлланилиши керак.

6-Кейс

1-1107-2302/367-сонли жиноят ишини (суднинг 2023 йил 19 декабрдаги ҳукми) кўриб чиқиш доирасида, айбланувчи гиёҳванд моддалар таъсирида бўлганида, рашк туфайли жанжални бошлаб, хотинини кўкрак қисмига пичоқ билан урганлиги аниқланди. Бундан ташқари, айбланувчида 20 граммдан ортиқ гиёҳвандлик моддаси борлиги аниқланган.

Бу ва бошқа бир қатор суд қарорларида соғлиқка оғир шикаст етказилганда енгил жазо, шунингдек, озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинлаш амалиёти кўрсатилган. Айбдорлик ва ҳукм чиқариш масаласини ҳал қилишда суд оғирлаштирувчи ҳолатлар, хусусан, гиёҳванд моддалар таъсири остида бўлганлиги ҳисобга олинмади. Унда жабрланувчининг айбланувчига нисбатан ҳеч қандай даъвоси йўқлиги инobatга олиниб, айбланувчига 3 йил шартли жазо тайинланди ва у суд залидан озод этилди.

Оилавий (маиший) зўравонлик у ёки бу тарзда бир-бирига боғлиқ бўлган бир гуруҳ одамлар ўртасида содир бўлишига қарамай, судлар қарор чиқаришда ушбу турдаги қилмишнинг ижтимоий хавфи мавжуд эмаслигини таъкидлаб, оилани сақлаб қолиш зарурлигини инobatга олган ҳолда енгилроқ жазо тайинлашнинг қонуний имкониятига эга.

Ўзбекистон оила қонунчилиги нормаларига кўра, оила, оналик, оталик ва болалик давлат ҳимоясидадир. Жамиятнинг келажакдаги аъзолари оилада тарбияланади, оила жамиятнинг бир қисмидир. Шу билан бирга, ЎЗР ЖК 126-1-моддасида оилада содир этилган жиноятлар жамиятга қарши содир этилган жиноят деб топилмайди ва жамоат хавфлилик хусусиятига эга эмас.

Ҳулоса

ЎЗР ЖК 126-1-моддасида назарда тутилган жиноят ишлари бўйича суд ҳукмларининг таҳлили шунини кўрсатдики, судлар моддий ва (ёки) маънавий зарарни ундириш тўғрисида ариза бериш, модда санкциясида назарда тутилган жазо тайинлаш, қонун ҳужжатларига риоя этиш тартибини тушунтиради, жиноят ишларини кўриб чиқиш муддатларини белгилаш, судлов фаолиятининг очиқлигини таъминлаш, шунингдек, томонларга суд қарорларини судда кўриш ҳуқуқини тушунтириш; суд ҳужжати устидан юқори судга шикоят қилиш имкониятлари тушунтирилади.

Шунингдек таҳлил доирасида яхшилаш мумкин бўлган бир қатор жиҳатлар аниқланди:

- содир этилган ҳуқуқбузарликдан олдинги ҳолатларнинг қисман ҳисобга олиниши

- қилмишни оғирлаштирувчи ҳолатларнинг доимо ҳисобга олинмаслиги
- оилавий зўравонлик гувоҳи ва/ёки қурбони бўлган вояга етмаган шахсларнинг ҳуқуқлари камдан-кам ҳолатларда ҳисобга олинади
- оилавий зўравонлик қурбонини реабилитация қилиш масаласи хал қилинмаслиги
- зўравон билан тажовузкор ҳатти-ҳаракатларинини ўзгартириш бўйича коррекция ишларини олиб бориш масаласи хал этилмасдан қолмоқда
- жазо тайинлашда жазо тайинлашнинг процессуал талаблари қисман ҳисобга олинмоқда

“Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиришлар киритиш тўғрисида”ги 978-сонли Қонуни доирасида ЎзР ЖК 126-1-моддасида назарда тутилган суд ҳужжатларини таҳлил қилиш имкони бўлмади. Болаларга нисбатан оилавий (маиший) зўравонлик тўғрисидаги жиноий ишлар бўйича жамоатчилик учун очиқ суд ҳужжатлари мавжуд эмас.

Гендер зўравонликдан жабрланганлар учун хизматларнинг очиқлиги

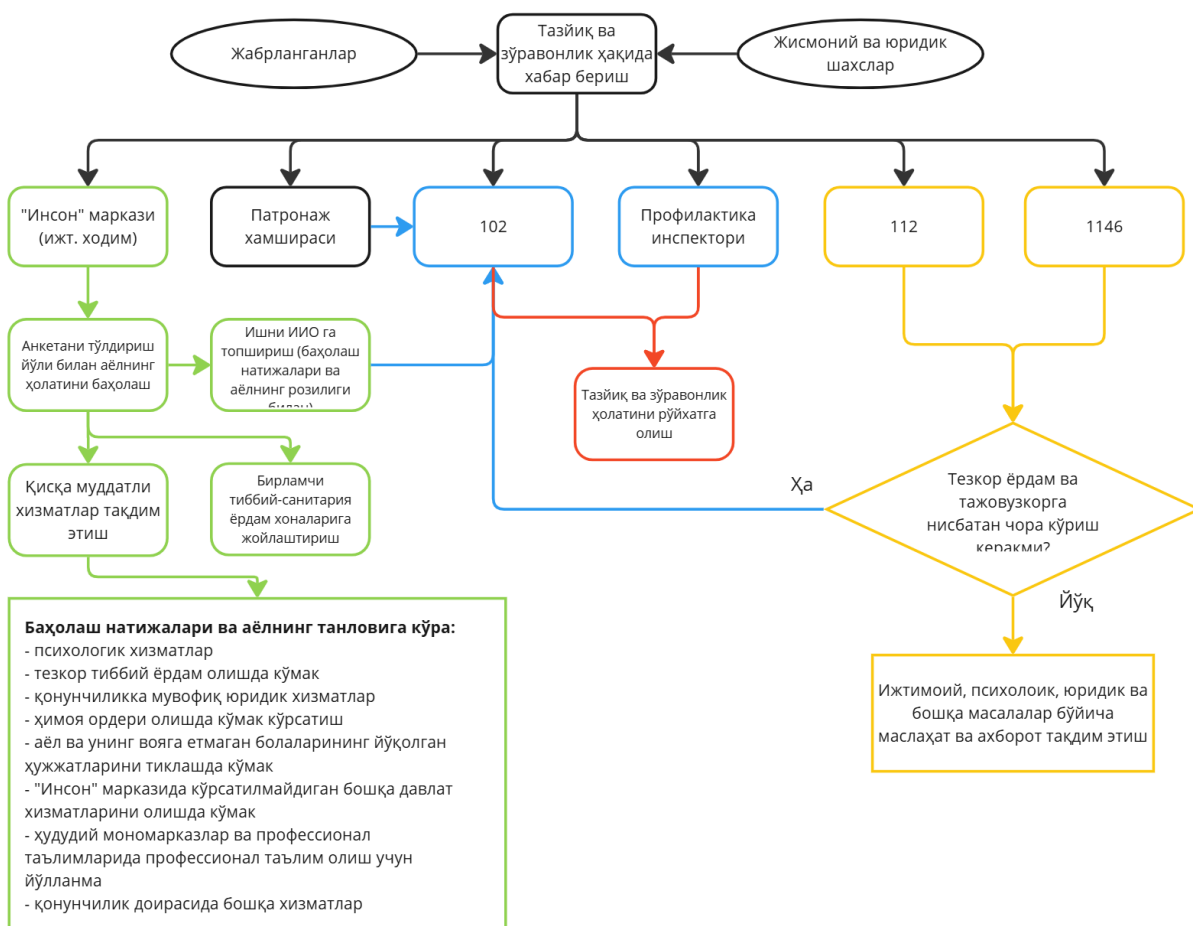
Гендер зўравонлик қурбонлари учун хизматлар харитаси

Ўзбекистонда гендер зўравонликдан жабрланганлар учун хизматлар харитаси (1-илова) юқорида қайд этилган ва тегишли ҳужжатларни ўрганиш натижалари, UNFPA Uzbekistan томонидан 2021 йилда ишлаб чиқилган стандарт операцион жараёнлар (СОЖ) ва гендер зўравонликдан жабр кўрган аёлларга хизматлар кўрсатиш бўйича турли тавсиялар асосида тузилган. Хизматлар тармоқлар бўйича гуруҳланган ва уларнинг Ўзбекистон қонунчилиги даражасида мавжудлиги кафолати таҳлил қилинган:

- Ҳуқуқий ёрдам
- Психологик ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш
- Соғлиқни сақлаш
- Иқтисодий ва таълим кўмаги
- Гендер зўравонлик қурбонларини қайта йўналтириш механизмлари

Зўравонликка учраган аёллар ва уларнинг вояга етмаган болаларига ижтимоий хизматлар кўрсатишнинг маъмурий регламентида (2024 йил 25 июндаги 354-сон ВМҚ 1-илова) зўравонлик қурбони бўлган аёлларни қайта йўналтириш механизми батафсил кўрсатилган. Қуйидаги чизмалар актуал ҳолатларга қараб жараённинг бир қисмини тасвирлайди.

Зўравонлик тўғрисидаги хабарларни қайта йўналтириш ва асосий хизматлар ва маслаҳатлар бериш механизми


```
graph TD
    Start[102 рақамига тушган мурожаатларни рўйхатга олиш] --> Profile[Профилактика инспектори]
    Start --> SocialWorker[Ижтимоий ходим]
    Start --> Center["\"Инсон\" маркази"]
    
    Profile --> Interview[Хотин-қизлар фаоли]
    Profile --> Interview2[Таъовузкор билан суҳбат]
    Profile --> Order[Ҳимоя ордери бериш]
    
    Interview --> Decision{Аёл бирламчи ТСЁ хонасига жойлашишга розими}
    Interview2 --> Decision
    Order --> Decision
    
    Decision -- Йўқ --> SocialWorker
    Decision -- Ҳа --> Documents[ТСЁ хонасига жойлашиш учун ҳужжат бериш]
    
    Documents --> SocialWorker
    Documents --> Center
    
    SocialWorker --> Documents
    SocialWorker --> Center
    
    Center --> Documents
    Center --> SocialWorker
    
    SocialWorker --> End[3 суткагача мuddатга ТСЁ хонасига жойлаштириш]
    Center --> End
```

102 рақамига тушган мурожаатларни рўйхатга олиш

Хотин-қизлар фаоли

Таъовузкор билан суҳбат

Профилактика инспектори

Ҳимоя ордери бериш

Ижтимоий ходим

"Инсон" маркази

Аёл бирламчи ТСЁ хонасига жойлашишга розими

Йўқ

Ҳа

ТСЁ хонасига жойлашиш учун ҳужжат бериш

3 суткагача мuddатга ТСЁ хонасига жойлаштириш

Жабранувчи ва унинг болаларининг ҳолатини дастлабки баҳолаш

Баҳолаш натижарига кўра ва аёلнинг танлови билан:

- психологик хизматлар
- тезкор тиббий ёрдам олишда кўмак
- қонунчиликка мувофиқ юридик хизматлар
- ҳимоя ордери олишда кўмак
- аёл ва унинг вояга етмаган фарзандларининг йўқолган ҳужжатларини тиклашда кўмак
- "Инсон" марказида кўрсатилмайдиган бошқа давлат хизматларини олишда кўмак
- ҳудудий мономарказлар ва профессионал таълимларида профессионал таълим олиш учун йўллама
- қонунчиликка мувофиқ бошқа хизматлар

Ижтимоий ходим "Инсон" маркази хизматларидан фойдаланишни таклиф этади

13

- этиши мумкин. Бундай кўп одамларнинг иштироки эса аёлга қўшимча босим бўлиб, табиийки, аёл бундай ҳолатга тушишдан қочиб, гендер зўравонлик ҳақида хабар беришдан бош тортади.
- Гендер зўравонликдан жабрланганлар учун юридик маслаҳатлар мавжудлигига қарамасдан, жабрланувчи аёллар кўпинча терговгача бўлган ва тергов ҳаракатлари босқичида, шунингдек, суд мажлисларида ёлғиз қолишади. Қонун гендер зўравонлиги қурбонлари учун адвокатларнинг вакиллигини кафолатламайди, аёллар эса бундай мутахассисни ўзлари ёллаш имкониятига эга эмас.
 - Оиладаги зўравонлик бўйича суд жараёнлари кўпинча ярашув билан тугайди, шунингдек, тажовузкор ва гендер зўравонликка жавоб берган жабрланувчи жавобгарликка тортиладиган ҳолатлар ҳам мавжуд (реактив агрессия). Бундай ёндашув терговчилар ва судьялар томонидан зўравонлик механизмларини нотўғри тушунишни кўрсатади.
 - Қонунчиликда гендер зўравонлик қурбонлари ва уларнинг вояга етмаган болаларини мажбурий комплекс тиббий кўрикдан ўтказиш, шунингдек сурункали касалликларни даволаш механизми мавжуд эмас. Гендер зўравонлик табиати назорат механизмлари билан чамбарчас боғлиқ бўлганлиги сабабли, бу аёллар камдан-кам ҳолларда тиббий кўрикдан ўтишади, бу эса ўз навбатида сурункали касалликлар ёки соғлиқнинг узоқ муддатли ёмонлашишига олиб келиши мумкин.
 - ОИВ билан яшовчи ва гендер зўравонликдан жабрланган аёлларни ҳудудий марказларга жойлаштиришга оид қонун ҳужжатларидаги қарама-қаршиликлар, шунингдек, бундай аёлларга нисбатан стигма уларнинг давлат томонидан кўрсатилаётган реабилитация хизматларидан фойдаланишини қийинлаштириши мумкин.
 - Зўравонликдан жабрланган ногирон аёллар учун кенг қамровли хизматлар кўрсатиш ва улардан фойдаланиш имконияти бўйича махсус қоидаларнинг йўқлиги ташвиш уйғотмоқда.
 - Гендер зўравонлик қурбонлари учун бир қатор ижтимоий хизматлардан фақат аҳолининг заиф тоифасига кирувчи аёллар (кам таъминланган, ёлғиз оналар, кўп болали оилалар ва бошқалар) фойдаланиши мумкин. Ушбу ёндашув зўравонлик қурбони бўлган, мезонларга кўра, ушбу тоифаларга кирмайдиган, аммо ҳозирда бундай хизматларга муҳтож бўлган барча аёлларнинг эҳтиёжларини қопламаслиги мумкин.
 - Қонунда кўзда тутилган тажовузкорларга нисбатан коррекция дастурларга қарамай, амалда бу дастурларда иштирок этиш ёки уларни гендер зўравонлик ҳолатлари бўйича суд қарорларида тайинлаш деярли учрамайди.
 - Гендер зўравонликдан жабрланганларни узоқ муддатли (6 ой ёки ундан ортиқ муддатга) жойлаштириш механизми мавжуд эмас. Зўравонлик циклининг табиатини ҳисобга олган ҳолда, қисқа муддатли уй-жой ва реабилитация хизматларини (emergency shelters) ва узоқ муддатли уй-жой ва реабилитация хизматларини (transitional housing/second stage shelters) кўрсатиш муҳим аҳамиятга эга.
 - Бугунги кунда қонун ҳужжатларида гендер зўравонликдан жабрланган болалар учун хизматлар рўйхати ва уларни кўрсатишнинг комплекс тартиби тартибга солинмаган. Бундан ташқари, қонун гендер зўравонликка гувоҳ бўлган болаларни зўравонлик қурбони сифатида тан олмайди. Амалда, уларнинг ота-оналари болалар учун қарор қабул қилади ва шунга кўра, болалар зўравонликдан жабрланганларга кўрсатиладиган хизматлардан фойдалана олмаслиги мумкин. 2024 йил 14 ноябрда болаларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуннинг кучга кириши ва ҳаётга татбиқ этилиши ушбу камчиликларнинг бир қисmini қоплаши мумкинлигини таъкидлашимиз зарур.
 - Қонунчилик ва гендер зўравонлик қурбонларига кўрсатилаётган хизматларда гендер зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга ҳар томонлама хизматлар кўрсатиш механизмлари

мавжуд эмас. “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунда жинсий зўравонлик зўравонлик турларидан бири сифатида ифодаланганига қарамай, Ўзбекистонда бу мавзуга етарлича эътибор берилмаяпти, бу эса кўрсатилаётган хизматлар сифати ва миқдорида, шунингдек, ушбу муаммоларни ҳал қилишда комплекс ёндашув мавжуд эмаслигида ифодасини топмоқда. ЖССТ тавсияларига кўра: “Жинсий зўравонлик қурбонларига ғамхўрлик қилишда беморнинг саломатлиги ва фаровонлиги доимо биринчи ўринда туриши керак. Шундай қилиб, тиббий-ҳуқуқий хизматлар кўрсатиш умумий соғлиқни сақлаш хизматларига (яъни, жароҳатларни даволаш, ҳомиладорлик ва жинсий йўл билан юқадиган инфекцияларни баҳолаш ва даволаш) нисбатан иккинчи даражали аҳамиятга эга бўлади. Беморларнинг асосий соғлиқни сақлаш эҳтиёжларини қондирмасдан туриб суд-тиббиёт экспертизаси ўтказиш масъулиятсизликдир”.

- Гендер зўравонликдан жабрланган ОИВ билан яшовчи ҳамда ногирон аёлларни қўллаб-қувватлаш механизми ҳам етарлича ишлаб чиқилмаган. 1990 йилда CEDAW томонидан қабул қилинган 15-сонли Умумий тавсиянинг д бандига мувофиқ иштирокчи-давлатлар ўз ҳисоботларига ОИВ мақоми билан яшовчи аёлларнинг эҳтиёжларини қондириш, шунингдек, уларнинг муайян мақомига боғлиқ бўлган камситишнинг олдини олиш бўйича ҳаракатларни киритишлари керак. 1991 йилда CEDAW томонидан қабул қилинган 18-сонли Умумий тавсия аъзо давлатларга кўрилган махсус чора-тадбирлар, жумладан, ногирон аёлларнинг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш бўйича маълумотларни тақдим этишни тавсия қилади.

Қонунчиликдаги муаммолар ва хизматлардаги амалий камчиликларни бартараф этиш концепцияси

Қонунчилик

1. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг оилавий (маиший) зўравонлик тўғрисидаги жинойт ишларини судлар томонидан кўриб чиқиш масалалари тўғрисидаги қарорини ушбу тоифадаги ишлар бўйича умумий амалиётни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқиш ва қабул қилиш. Бунда ягона амалиётни таъминлаш мақсадида ушбу тоифадаги ишларни кўриб чиқиш бўйича аниқ тушунтиришлар бериб, судларни ишларни қонун ҳужжатларига қатъий риоя қилган ҳолда ҳал этишга мажбурлаш.
2. CEDAW томонидан 1992 йилда қабул қилинган 19-сонли Умумий тавсияда (Конвенция Ўзбекистон Республикаси томонидан 1995 йилда ратификация қилинган) ўз аксини топган 2(f), 5 ва 10(c) моддаларига берилган изоҳларга мувофиқ маиший зўравонлик аёлларнинг эркакларга нисбатан бўйсунувчи мавқеини эгаллаган анъанавий муносабатлар турларидан бири сифатида белгиланади ва у ерда эслатиб ўтилган шарҳлар 16-моддада (ва 5-моддада) “маиший зўравонлик аёлларга нисбатан зўравонликнинг энг маккор шаклларида бири ҳисобланади” деб аниқ кўрсатилгани ҳисобга олинсин. Шундай экан, CEDAW’га кўра, маиший зўравонлик аёлларга нисбатан зўравонликнинг ўзига хос шаклидир, асло эркакларга нисбатан эмас. Бу Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 59-2 ва Ўзбекистон Республикаси Жинойт кодексининг 126-1-моддалари доирасидаги қилмишларни баҳолаш ва квалификация қилишда эътиборга олиниши лозим. Ушбу ҳолатни аниқ тушунмаган ҳолда, судлар аёлларни оилавий (маиший) зўравонлик айбдорлари, эркаклар эса қурбонлар сифатида қабул қилмоқда. Ушбу ёндашув CEDAW тавсиялари ва таърифларига зид келади ва давлатнинг гендер зўравонликка қарши ҳар томонлама курашиш бўйича саъй-ҳаракатларини қадрсизлантиради. Шу муносабат билан, судларда оилавий (маиший) зўравонлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда, ЎЗР МЖТК 59-2 ҳамда ЎЗР ЖК 126-1-моддалари доирасида қилмишларни баҳолаш ва квалификация қилишда Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг тегишли қарорида тушунтиришлар берилган ҳолда ушбу тоифадаги ишларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш зарур.
3. Гендер зўравонлик, шу жумладан оилавий (маиший) зўравонлик билан боғлиқ ишларни хусусий тоифадан (жабрланувчининг аризасига кўра қўзғатилган) оммавий-ҳуқуқий (ҳар қандай учинчи шахслар, оммавий ахборот воситалари ва бошқаларнинг хабарлари асосида қўзғатилган) тоифага ўтказиш. Бу гендер зўравонликни (шу жумладан оилада) шахсий муаммо эмас, балки оммавий муаммо сифатида қабул қилиш билан боғлиқ. Шунингдек, мазкур масалани ҳал этишга жамиятни жалб этиш оиладаги зўравонлик шахсий масала, бу каби зўравонлик ҳолатларига бегона шахслар аралашмаслиги керак, деган қолипли ғояга қарши курашни кучайтиради. Иштирокчи-давлатларнинг стереотипларга қарши курашиш мажбурияти CEDAW нинг 5-моддасида баён этилган.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг оилавий (маиший) зўравонлик ва жинсий зўравонлик тўғрисидаги ишлар бўйича қарорларини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш (ЎЗР МЖТК 59-2 ва 41-1-моддалари), ушбу тоифадаги ишлар бўйича умумий амалиётни ҳисобга олган ҳолда, ушбу тоифадаги ишларни кўриб чиқиш бўйича бир хил тушунтиришлар билан, амалиётнинг бир хиллигини таъминлаш, судларни ишларни қонун ҳужжатларига қатъий риоя қилган ҳолда ҳал қилишга мажбурлаш.
5. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига қуйидагиларни назарда тутувчи ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш:
 - Вояга етмаганлар иштирокидаги ишларни вояга етмаганларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда ёпиқ суд мажлисларида кўриб чиқиш;

1994 йилда CEDAW томонидан қабул қилинган 21-сонли Умумий тавсиянинг d бандига мувофиқ, барча ҳолларда болаларнинг манфаатлари биринчи ўринда туради. Жинойт

қурбонлари ва гувоҳлари бўлган болалар билан боғлиқ ишлар бўйича одил судлов бўйича йўриқноманинг 27-бандига мувофиқ (07.22.2005), боланинг одил судлов жараёнида иштирок этишига оид ҳар қандай маълумотлар ҳимоя қилиниши керак. Бундай ҳимояга одил судловни амалга оширишда жабрланувчи ёки гувоҳ боланинг шахсини аниқлашга олиб келиши мумкин бўлган маълумотларнинг махфийлигини сақлаш ва ошкор этмаслик орқали эришиш мумкин.

- 18 ёшдан ошган шахсларга нисбатан жинсий зўравонлик тўғрисидаги ишларни тегишли илтимоснома билан ёпиқ суд мажлисида кўриб чиқиш имкониятини таъминлаш.
 - вояга етмаган жабрланувчилар ва гувоҳлар билан боғлиқ ишларни кўришда мутахассислар (ўқитувчилар, психологлар) иштирокини таъминлаш. Ҳозирги вақтда ушбу чора кўпинча жиноят ишларида қўлланилади, аммо вояга етмаганларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш учун уни маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш юритиш жараёнига ҳам киритиш керак.
 - зўравонлик хатти-ҳаракатларини ўзгартириш учун судлар томонидан тажовузкорларга нисбатан махсус тузатиш дастурларини ўтказиш учун мажбурлаш чораларини қўллаш. 1992 йилда CEDAW томонидан қабул қилинган 19-сонли Умумий тавсияга махсус тавсияларнинг R бандининг iv кичик бандини ҳисобга олиш керак, бу ҳақда маиший зўравонликни бартараф этиш учун зарур бўлган чора-тадбирлар, шунингдек, оиладаги зўравонлик содир этган шахсларни реабилитация қилиш дастурларини ҳам эътиборга олиш шарт.
 - жинсий зўравонлик учун жазони оғирлаштирувчи ҳолатларнинг кенгайиши (Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 41-1-моддаси). Хусусан, рўйхатни нафақат такрорланганлик, балки жабрланувчининг 16-18 ёшда эканлиги (Ўзбекистон қонунчилигига кўра, бу ёшдаги шахс ҳали бола ҳисобланади), жабрланувчида ногиронликнинг мавжудлигининг жиноят содир этган шахсга маълум бўлганлиги, айбдорнинг хизмат мавқеидан фойдаланганлиги ва бошқа ҳолатлар билан кенгайтириш мумкин. Иш жойидаги жинсий зўравонликни модданинг алоҳида диспозициясига олиб чиқиш 1992 йилда CEDAW томонидан қабул қилинган 19-сонли Умумий тавсиянинг айрим жиҳатларига ҳам таъсир қилади, унга кўра иштирокчи давлатлар ўз ҳисоботларига иш жойидаги жинсий зўравонлик ҳақидаги маълумотларни киритишлари ва иш жойидаги тенгликнинг жиддий бузилиши сифатида тан олишлари керак.
6. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига қуйидагиларни назарда тутувчи ўзгартириш ва қўшимчаларни киритиш:
- айбдорлик масалаларини ҳал қилиш билан бир вақтда судлар тажовузкорларга нисбатан зўравон ҳулқ-атворини ўзгартириш учун махсус тузатиш дастурларини ўтказиш учун мажбурлаш чораларини қўллаши.
 - ЎЗР ЖК 56-моддасини турмуш ўртоғига, шу жумладан собиқ хотинига, шунингдек умумий фарзандлари бўлган шахсга нисбатан қасддан жиноят содир этиш, вояга етмагanning кўз олдида содир этиш каби оғирлаштирувчи ҳолатлар тўғрисидаги норма билан тўлдириш;
 - ЎЗР МЖТК 206-1-моддаси ҳимоя ордери талабларини бузганлик учун маъмурий жавобгарликни назарда тутди. Бироқ Ўзбекистон қонунчилигида ҳимоя ордери талаблари такроран бузилган тақдирда қўшимча чоралар кўрилмаган. Шунга кўра, тажовузкор ҳимоя ордери талабларини мунтазам равишда бузиши мумкин, бунинг учун ҳар сафар фақат маъмурий жавобгарликка тортилади. Бундай ёндашув жабрланувчи ва зўравонлик содир этган шахслар ўртасида давлат ҳимояси чораларига ишончсизликни кучайтириши мумкин. Ҳимоя ордери институтини мустаҳкамлаш учун Ўзбекистон Жиноят кодексини ҳимоя ордери талабларини такроран бузганлик учун жиноий жавобгарлик тўғрисидаги модда билан тўлдириш таклиф этилмоқда.
7. Оилавий муносабатлар асосида ҳам, қариндошлик алоқаларида бўлган шахслар ўртасида ҳам юзага келадиган низоларнинг сабаблари ва табиатини ажрата олиш учун қилмишлари ЎЗР МЖТК

59-2-моддаси ва ЎЗР ЖК 126-1-моддаси билан квалификация қилиниши мумкин бўлган шахслар доираси қайта кўриб чиқилсин.

Қуйида, мисол тариқасида, Украина, Грузия ва Озарбайжон қонунчилигида оилавий зўравонлик тушунчасининг таърифлари келтирилган.

Украина Жиноят кодексида "Оиладаги зўравонлик" таърифи (126-1-модда): "Оиладаги зўравонлик, яъни турмуш ўртоқларга ёки собиқ турмуш ўртоқларга ёки жиноятчи билан оилавий ёки яқин муносабатларда бўлган бошқа шахсга нисбатан жисмоний ёки руҳий азоб-уқубатларга, соғлиғининг бузилишига, меҳнат қобилиятини йўқотишига, руҳий қарамликка ёки жабрланувчининг ҳаёт сифатининг ёмонлашишига олиб келувчи қасддан жисмоний, психологик ёки иқтисодий зўравонлик қилиш»;

Грузия Жиноят кодексида "Оиладаги зўравонлик" тушунчаси (126-1-модда): "1. Оила аъзоларидан бирининг бошқасига нисбатан зўравонлик қилиши, мунтазам равишда ҳақорат қилиш, шантаж қилиш, камситиш, жисмоний оғриқ ёки азоб-уқубатларга олиб келадиган ва ушбу Кодекснинг 117, 118 ёки 120-моддаларида назарда тутилган оқибатларга олиб келмайдиган бўлса, - қирқдан бир юз эллик соатгача жамоат ишлари билан жазоланади. Эслатма: Ушбу модданинг мақсадлари учун оила аъзолари деб қуйидаги шахслар эътироф этилади: турмуш ўртоқлар, оналар, оталар, боболар, бувилар, болалар (ўғай ўғиллар, ўғай қизлар), фарзандликка олинганлар, фарзандликка олувчилар, фарзандликка олувчиларнинг турмуш ўртоқлари, асраб олинганлар, васийлик остидаги оилалар (фарзанд асраб олувчилар), васийлар, набиралар, опа-сингиллар, ака-ука, эр-хотиннинг ота-оналари, кўёвлари, келинлари, собиқ турмуш ўртоқлар, шунингдек умумий оилавий хўжалик юритувчи ёки бошқарган шахслар.

Озарбайжон Республикасининг "Оиладаги зўравонликнинг олдини олиш тўғрисида"ги Қонунда "Оиладаги зўравонлик" тушунчаси: "1.0. маиший зўравонлик – ушбу Қонунда назарда тутилган шахсларнинг яқин оилавий муносабатларини, ҳозирги ёки илгари бирга яшаганликларини суиистеъмол қилиш йўли билан бир-бирига қасддан жисмоний ёки маънавий зарар етказишдир. 1.0.2. оиладаги зўравонликдан жабрланган шахс (кейинги ўринларда жабрланувчи деб юритилади) — ушбу Қонуннинг 1.0.3-1.0.6-моддаларида назарда тутилган ҳаракатлар натижасида унга нисбатан у билан бирга яшовчи оила аъзоси ёки яқин қариндоши, у билан қонуний никоҳда бўлмаган ёки илгари бирга яшаган шахс томонидан қасддан содир этилган жисмоний ёки маънавий зарар етказилган шахс; 1.0.3. маиший сабабларга кўра содир этилган жисмоний зўравонлик — ушбу Қонунда назарда тутилган шахсларнинг бир-бирига қасддан жисмоний таъсир кўрсатиши, яъни зўрлик қўллаш, калтаклаш, соғлиғига зарар етказиш, азоб-уқубатлар келтириб чиқариш, эркинлик ҳуқуқини чеклаш йўли билан хавфсизликни бузиш; 1.0.4. маиший сабабларга кўра содир этилган руҳий зўравонлик — ушбу Қонунда назарда тутилган шахсларнинг бир-бирига қасддан психологик таъсир кўрсатиши ёки чидаб бўлмас руҳий муҳитни яратишга қаратилган ҳаракатларни амалга ошириши; 1.0.5. маиший асосларда иқтисодий характердаги қонунга хилоф чекловларни қўллаш - ушбу Қонунга тааллуқли бўлган шахсларнинг бир-бирини мулкидан, даромадидан, уларга эгалик қилишда, тасарруф этишда ёки фойдаланишда маҳрум этишга, иқтисодий қарамликни келтириб чиқаришга, бундай қарамликни сақлаб қолишга ёки уни суиистеъмол қилишга қаратилган ҳаракатлари; 1.0.6. маиший сабабларга кўра содир этилган жинсий зўравонлик - ушбу Қонунда назарда тутилган шахсларни бир-бирларини ўзларининг хоҳишларига қарши жинсий характердаги ҳаракатларга мажбурлашлари;

4.0. Ушбу Қонун қуйидаги шахсларга нисбатан қўлланилади: 4.0.1. яқин қариндошлар бўлган оила аъзолари (турмуш ўртоғи, ота-онаси, болалари, бобоси, бувиси, неваралари, ака-ука ва опа-сингиллари, фарзанд асраб олувчилар ва фарзандликка олинганлар), шунингдек биргаликда яшаётган бошқа қариндошлар; 4.0.2. ажрашгандан кейин бирга ёки алоҳида

яшовчи собиқ турмуш ўртоқлар; 4.0.3. васий ёки ҳомий этиб тайинланган жисмоний шахслар, шунингдек устидан васийлик ёки ҳомийлик белгиланган шахслар; 4.0.4. қонуний никоҳсиз бирга яшовчи эркак ва аёл, шунингдек улар билан бирга яшовчи яқин қариндошлар”.

8. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 126-1-моддасида назарда тутилган ишлар бўйича чиқарилган суд ҳужжатларининг норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлиги юзасидан доимий мониторинг ўтказиш.
9. Гендер зўравонлик (шу жумладан, оилавий (маиший) зўравонлик) тўғрисидаги ишларни кўриб чиқадиган алоҳида суд корпусини ташкил этиш. Гендер зўравонликнинг ўзига хос хусусиятлари бўлиб, бундай ҳолатларни кўриб чиқиш махсус билимларни талаб қилади. Бундан ташқари, оддий судлар бошқа ишлар билан ортиқча юкланиши мумкин, бу эса жараёни кечиктиради ва гендер зўравонлиги жабрланувчилари учун қайта травматизм ва/ёки қўшимча харажатларга олиб келиши мумкин. Бундай масалалар бўйича суд процессининг таркибга тушириш ва марказлаштирилиш бир-бирига зид бўлган суд қарорларини қабул қилишни бартараф қилади, зўравонлик қурбонларининг хавфсизлигига ижобий таъсир кўрсатади ва жабрланувчи томонидан такрорий кўрсатувларга бўлган эҳтиёжни йўқ қилади, шу билан унинг қайта травматизациясини камайтиради. Бундай ишлар бўйича ихтисослаштирилган судлар Бразилия, Испания, Уругвай, Венесуэла, Буюк Британия ва бошқа бир қатор мамлакатларда мавжуд. Испанияда бу судлар гендер зўравонликдан ҳимоя қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар тўғрисидаги органик қонуннинг В сарлавҳаси остида жорий қилинган (28 декабрдаги 1/2004-сонли қонун). Бразилияда Мария да Пеня қонунининг В моддасига биноан, оилавий ва маиший зўравонлик бўйича судлар оиладаги зўравонлик ишининг барча ҳуқуқий жиҳатларини, жумладан, жиноий таъқиб қилиш, болаларни васийлик қилиш ва никоҳдан ажратиш жараёнини кўриб чиқади.
10. Тажовузкор иштирокисиз ҳимоя ордерини бериш тартибини аниқ тавсифлаш, ордер бериш учун зарур бўлган шахслар сонини чеклаш ва бу тартиб бўйича кенг кўламли ахборот кампаниясини ўтказиш.
11. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 194-моддаси “Ички ишлар органлари ходимининг қонуний талабларини бажармаслик” бўйича тажовузкорни ҳимоя ордерини беришга келмаган тақдирда жалб қилиш амалиётини жорий этиш.
12. 1992 йилда CEDAW томонидан қабул қилинган 19-сонли Умумий тавсияга оид махсус тавсияларнинг Т бандининг i кичик бандига мувофиқ, иштирокчи-давлатлар аёлларни зўравонликнинг барча турлари, шу жумладан, оиладаги зўравонлик, жинсий зўравонлик ва иш жойидаги зўравонликдан ҳимоя қилиш учун қонунчилик ва бошқа чора-тадбирлари, самарали фуқаролик ҳимоя воситалари ва ҳуқуқбузарликларни бартараф этиш қоидаларини кўришлари керак. Шу муносабат билан маиший, гендер зўравонлик, шунингдек, жинсий зўравонлик ва шилқимлик қурбонларига моддий ва маънавий зарар миқдорини белгилашда, судларда ишларни кўриб чиқишда ушбу суммалар белгиланган тартибни жорий этиш, мазкур суммалар жабрланувчига давлат томонидан тўланиши шарти билан, кейинчалик айбдор шахсдан ундирилади.
13. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 59-2 ва 41-1-моддаларида назарда тутилган ишлар бўйича чиқарилган суд ҳужжатларининг норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлиги юзасидан доимий мониторинг ўтказиш.
14. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 41-1-моддасида назарда тутилган суд ишларини кўриб чиқиш бўйича мавжуд амалиётдан ва аниқланган камчиликлардан келиб чиқиб, доимий асосда суд ходимларининг малакасини ошириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш. Ўзбекистон Республикаси Пленумининг 2018 йил 30 ноябрдаги “Судлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўришни тартибга солувчи қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 35-сон қарорининг жинсий зўравонлик ишларини 16 ёшгача вояга етмаган шахслар қисмида кўриб чиқишга оид талаблари юзасидан тушунтириш ишларини олиб бориш.

15. CEDAW томонидан 1992 йилда қабул қилинган 19-сонли Умумий тавсияга берилган махсус тавсияларнинг R бандининг i кичик бандига мувофиқ, оилавий зўравонликни бартараф этиш учун зарур бўлган чора-тадбирлар, шунингдек, оилавий зўравонлик ҳолатларида фуқаролик ҳимоя воситаларини ҳам ўз ичига олиши керак. Шу муносабат билан, зўравонликдан жабрланганларнинг маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш доирасида тажовузкордан моддий ва маънавий зарарни ундириш ҳуқуқларини судларга тушунтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар кўриш зарур, маъмурий ҳуқуқбузарлик натижасида етказилган зарар миқдори тўғрисидаги масалани тўғри ҳал қилиш учун асослар етарли бўлмаган тақдирда жабрланувчиларга ушбу масалаларни фуқаролик процесси орқали ҳал қилиш тартибини тушунтириш.
16. Қонунга бепул юридик ёрдам кўрсатиш, уни гендер зўравонлик қурбонларини қамраб олиш таъсирини кенгайтириш, шунингдек, зўравонлик қурбонлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун адвокатларни жалб қилувчи ННТларни молиялаштириш механизминини назарда тутувчи ўзгартиришлар киритиш.

Хизматлар

1. Зўравонлик қурбонининг илтимосига биноан ички ишлар ходимларига шошилиш қўнғироқ қилиш учун ҳавотир туғмасини бепул ўрнатишни таъминлаш.
2. Профилактика инспекторлари ва Ички ишлар бошқармасининг Хотин-қизлар билан ишлаш бўйича ходимлар сонини кўпайтириш (ҳозирда 1 нафар шундай ходим Тошкент шаҳрида 1 та ГОМ ёки вилоятларда 1 та ҳудудда хизмат қилмоқда, бу соҳадаги ҳуқуқбузарликларнинг самарали олдини олиш ва мониторингини олиб бориш учун етарли эмас).
3. Суд-тиббийёт экспертлари орасида аёллар сонини кўпайтириш жинсий зўравонлик ҳолатлари бўйича суд экспертизаси фақат аёллар томонидан ўтказилиш тартибини белгилаш.
4. Зўравонлик қурбони бўлган аёллар ва уларнинг вояга етмаган болалари шошилиш тиббий ёрдам бўлимининг бирламчи тиббий ёрдам кўрсатиш хоналарига жойлаштирилганда уларни мажбурий комплекс тиббий кўриқдан ўтказиш механизминини аниқлаш. Ушбу чора, шунингдек, иштирокчи-давлатларнинг CEDAW нинг 12 ва 14-моддалари ҳамда тегишли Умумий тавсиялар бўйича мажбуриятларини бажаришга ёрдам беради. Шунингдек, ушбу тоифадаги аҳолига сўрункали ва бошқа касалликлар аниқланганда бепул дори воситалари билан таъминлаш ҳуқуқига эга бўлган шахслар реестрига киритилган ҳолда даволаш тартибини белгилаш зарур.
5. Гендер зўравонликдан жабрланган ОИВ билан яшовчи ва ногирон аёллар учун комплекс хизматлар кўрсатиш тартибини ва улардан фойдаланиш имкониятини аниқ белгилаб қўйиш.
6. Нафақат аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож тоифаларига мансуб зўравонлик қурбонлари, балки гендер зўравонлик қурбони бўлган барча аёллар ва уларнинг фарзандларига бир қатор ижтимоий хизматлар (масалан, бир марталик моддий ва молиявий ёрдам)ни кенгайтириш.
7. Жинсий зўравонлик қурбонларига комплекс хизматлар кўрсатиш бўйича давлат дастурини ишлаб чиқиш, процедуралар механизмлари ва муддатлари, мурожаат қилиш тизимини батафсил тавсифлаш, шунингдек, ушбу маълумотларни тарқатиш бўйича кенг ахборот кампаниясини таъминлаш.
8. Гендер зўравонлик қурбонлари учун ўзоқ муддатга жойлаштириш дастурини (transitional housing/second stage shelters) жорий этиш, шунингдек, уларни доимий ўй-жой билан таъминлаш дастурларини кучайтириш.
9. Тажовузкорларга нисбатан ахлоқ тузатиш дастурлари миллий стандартини ишлаб чиқиш, қонун ҳужжатларида бундай дастурларни молиялаштириш манбаларини аниқлаш, уларни гендер зўравонлик содир этган барча шахслар томонидан мажбурий бажариш, шунингдек, бажаришдан бўйин товлаганлик учун жазо чораларини кўриш.
10. Терговчилар, прокурорлар ва судьялар учун гендер зўравонлик билан боғлиқ ишлар бўйича касбий тайёргарликни кучайтириш. Оиладаги зўравонлик механизмларини, реактив зўравонлик тушунчасини етказиш, низолар ва зўравонлик ва бошқа тушунчалар ўртасидаги фарқни тушунишни ўргатиш керак.

11. Профилактика инспекторлари, торговчилар, суд-тиббиёт экспертлари, прокурорлар, судьялар ва гендер зўравонлигидан жабрланганларга хизмат кўрсатувчи бошқа хизматлар ходимларининг гендер сезгирлигини ошириш бўйича ўқув машғулотларини мунтазам равишда ўтказиш.

Гендерга зўравонлик соҳасидаги суд амалиётини мониторинг қилиш ва таҳлил қилиш учун сифатни ўлчаш методологияси

Мониторинг ва таҳлил методологиясини назарий асослаш

Кўрсатилган диапазондаги моддалар бўйича суд қарорларини мониторинг қилиш ва таҳлил қилиш методологияси ҳуқуқни қўллаш амалиётида одатлар ва тизимли ҳуқуқбузарликларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда 30 дан ортиқ суд ишини батафсил кўриб чиқишга асосланади. Бундай ёндашув суд нормаларининг қонунчилик нормаларига мос келишини ишончли баҳолаш ва жараён иштирокчиларининг ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлаш имконини беради, ҳамда суд ҳукмларининг сифати ва ҳуқуқий нормалар ва халқаро стандартларга мувофиқлигини тизимли баҳолашга қаратилган. У ҳуқуқни қўллаш амалиётини аниқлаш, процессуал нормаларга риоя қилиш, гендер зўравонлик қурбонлари ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган ҳуқуқий чора-тадбирлар самарадорлигини таҳлил қилиш мақсадида ишлаб чиқилган.

Методология мақсади

Методология мақсади суд амалиётининг очиқлигини таъминлаш, қонун ҳужжатларини қўллашдаги бўзилиш ва оғишларни аниқлаш, шунингдек, жазо тайинлаш ва ҳимоя чораларини қўллаш тенденцияларини мониторинг қилишдан иборат. Бундай ёндашув суд жараёнларини айбланувчилар учун ҳам, жабрланувчилар учун ҳам адолатли ва самаралироқ қилади.

Методология вазифалари

1. Қонунчилик нормаларига мувофиқлигини баҳолаш. Якуний қарорлар Жиноят ва Жиноят процессуал кодексларига мувофиқлигини текшириш.
2. Ҳуқуқни қўллаш амалиётини таҳлил қилиш. Белгиланган жазонинг объективлиги ва адолатлилигини, шунингдек, ҳимоя чораларининг самарадорлигини аниқлаш.
3. Жараён иштирокчиларининг ҳуқуқларига риоя этилишини назорат қилиш. Суд жараёни доирасида жиноятчилар ва жабрланувчиларнинг ҳуқуқлари қанчалик кенг таъминланганлигини баҳолаш.
4. Суд қарорларининг сифатини ошириш. Ҳукмларнинг асослилиги ва Олий суд Пленуми тавсияларига риоя этилишини кучайтириш юзасидан тавсиялар ишлаб чиқиш.
5. Қабул қилинган қарорларнинг Ўзбекистон Олий суди Пленуми тавсияларига мувофиқлигини аниқлаш. Олий суд Пленумининг 30-сонли қарори тавсияларига асосан, айниқса, жазо тайинлаш бўйича асослантирилган қарорлар бериш.
6. Ҳукм чиқаришда жазони енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларнинг қўлланилишини таҳлил қилиш. Судья ҳукм чиқаришда енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларни тўғри ҳисобга олишини текшириш.
7. Судьялар ишини процессуал муддатлар ва нормаларга риоя қилиш нуқтаи назаридан баҳолаш. Судьяларнинг Жиноят процессуал кодексида белгиланган процессуал нормаларга риоя этилишини таҳлил қилиш, улар ишларни тез ва тўғри кўриб чиқиш-кўрмасликларини баҳолаш.

Методологиянинг илмий асоси

Методология жиноят қонунчилиги, жиноят процессуал қонунчилиги ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти қоидаларига асосланади. Амалдаги кўрсаткичлар адолат, қонун устуворлиги ва инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш тамойилларига асосланади. Ҳукмларнинг амалдаги қонунлар ва Ўзбекистон Олий суди Пленумлари талабларига мувофиқлиги, шунингдек, суд муҳокамасининг барча иштирокчиларининг ҳуқуқлари ҳурмат қилиниши методологиянинг асосий жиҳатларидандир.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2023 йил 20 ноябрдаги 30-сонли қарори билан қамраб олинган Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига ва Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга киритилган гендер зўравонлик тўғрисидаги моддалар бўйича суд қарорларини баҳолаш ва мониторинг қилиш методологияси.

Индикатор	Баҳолаш учун саволлар	Баҳолаш тизими
Жазонинг Жиноят кодекси нормаларига мувофиқлиги (ЖК 54-моддаси ва 1-сонли Пленум)	Белгиланган жазо жиноятнинг оғирлиги ва қонунга қанчалик мос келиши	1 балл — жазо тўлиқ мос келади 0,5 балл — қисман мос келади 0 балл — мос эмас
Енгиллаштирувчи ҳолатларни ҳисобга олиш (ЖК 55-моддаси)	Енгиллаштирувчи ҳолатларнинг ҳисобга олингани (масалан, пушаймон бўлиш, болалар). Улар жазони енгиллаштирдими?	1 балл — барча енгиллаштирувчи ҳолатлар ҳисобга олинди 0,5 балл — қисман ҳисобга олинди 0 балл — ҳисобга олинмаган
Оғирлаштирувчи ҳолатларнинг ҳисобга олиниши (ЖК 56-моддаси)	Оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобга олингани (масалан, рецидив, шафқатсизлик). Жазони кучайтириш қўлланилди?	1 балл — оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобга олинди ва жазо кучайтирилди 0,5 балл — қисман ҳисобга олинди 0 балл — ҳисобга олинди
Юмшоқ жазо тайинланиши (ЖК 57-моддаси)	Минимал жазодан юмшоқ жазо тайинландими? Бунинг учун қонуний асослар бўлганми?	1 балл — юмшатиш оқланган 0,5 балл — қисман оқланган 0 балл — оқланмаган
Процессуал нормаларга риоя этилиши (ЖПК 25-30 моддалари)	Айбланувчи ва жабрланувчи ҳуқуқларига риоя этилдими? Барча томонлар учун адвокат хизматлари таъминландими?	1 балл — нормаларга тўлиқ риоя этилди 0,5 балл — қисман риоя этилмади 0 балл — аҳамиятли бузилишлар
Исботларни баҳолаш (ЖПК 88-105-моддалари)	Исботлар процессуал нормаларга мувофиқ тўпланиб, баҳоландими? Қарор чиқаришда барча исботлар ҳисобга олинди?	1 балл — исботлар тўғри қўлланилди 0,5 балл — аҳамиятсиз бузилишлар 0 балл — жиддий бузилишлар
Ишни кўриб чиқиш муддатлари (ЖПК 323-моддаси)	Кўриб чиқишда муддатларга риоя этилдими? Кўриб чиқишда кечикишлари кузатилдими?	1 балл — муддатларга риоя этилди 0,5 балл — кичик кечикишлар 0 балл — жиддий кечикишлар

Ҳимоя чораларини қўллаш (ЖПК 32-37-моддалари)	Жабрланувчи учун ҳимоя чоралари қўлланилди (масалан, чекловчи буйруқлар)?	1 балл — чоралар қўлланилди 0,5 балл — қисман 0 балл — қўлланилмади
Суд қарорининг сифати (ЖПК 457-моддаси)	Суд қарори қанчалик асосланган ва қонунчиликка мос? Барча юридик нормалар ҳисобга олинди?	1 балл — қарор тўлиқ мос келади 0,5 балл — қисман мос 0 балл — қонунчиликдан оғишлар
Қўшимча чоралар тайинланиши (масалан, реабилитация)	Айбланувчини реабилитация қилиш чоралари ёки жабрланувчи учун компенсация қўлланилди?	1 балл — қўшимча чоралар тайинланди 0,5 балл — қисман 0 балл — чоралар қўлланилмади
Олий Суд пленумининг қўлланилиши (2006)	Қарор қабул қилишда Пленум тушунтиришлари инобатга олинди? Енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобга олинди?	1 балл — Пленумнинг барча тавсиялари ҳисобга олинди 0,5 балл — қисман 0 балл — ҳисобга олинмади
Жабрланувчиларнинг ҳуқуқларини таъминлаш	Жабрланувчининг ҳуқуқлари ҳимояландими? Одил судловга эришиш таъминландими?	1 балл — ҳуқуқлар ҳимояланди 0,5 балл — қисман 0 балл — ҳисобга олинмади
Суд ишининг ошкора кўрилиши (ЖПК 19 модда)	Суд иши очиқ ва шаффоф бўлди? Очиқлиги таъминландими?	1 балл — суд ошкора бўлди 0,5 балл — қисман ошкора 0 балл — асоссиз ёпиқ мажлисда кўрилди
Апелляцияга муносабат (ЖПК 499 модда)	Ҳукм устидан шикоят бериш ҳуқуқи тушунтирилди?	1 балл — апелляция тўғри кўриб чиқилди 0,5 балл — муддатларга қисман риоя этилди 0 балл — апелляция кўриб чиқишда бузилишлар

Техник натижалар ва аралашув методологиясини намоиш этувчи кейслар

Гендер зўравонлик ҳолатларига муносабат билдириш, жабрланганларни ҳимоя қилиш ва реабилитация қилиш учун кейс-усул энг самарали ҳисобланади. Ушбу методология барча жиҳатлар - жабрланувчининг жисмоний ва психологик ҳолати, тажовузкорнинг хатти-ҳаракатлари ва хавфсизликка таъсир қилувчи бошқа омиллари ҳисобга олган ҳолда вазиятни батафсил таҳлил қилишга асосланган. Кейс-усул турли хизматлар – ички ишлар органлари, ижтимоий ходимлар, шифокорлар, адвокатларнинг мувофиқлаштирилган иштирокини таъминлайди ва жабрланувчиларни ҳимоя қилиш ва зўравонликнинг такрорланишининг олдини олишнинг аниқ режасини ишлаб чиқишга имкон беради.

Кейс-усул таркиби:

1. **Ахборотни тўплаш ва таҳлил қилиш:** Жабрланувчининг аҳволи, тажовузкорнинг хатти-ҳаракатлари ва юзага келиши мумкин бўлган хавфларни баҳолаш.
2. **Индивидуал аралашув режаси:** Хавфсизлик чоралари, тиббий, ҳуқуқий ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш, шунингдек, тажовузкор учун тузатиш дастурлари.
3. **Идораларни мувофиқлаштириш:** Ички ишлар органлари, ижтимоий хизматлар, шифокорлар ва адвокатларнинг мувофиқлаштирилган иши.
4. **Мониторинг ва режани мослаштириш:** Доимий кузатув ва зарурат туғилганда тўғирлаш.
5. **Амалга ошириш ва самарадорликни баҳолаш:** Зўравонлик камайиши, жабрланганларнинг аҳволи яхшиланиши ва ҳолат такрорланишининг олдини олиш учун аралашув натижаларини мунтазам равишда баҳолаш. Самарадорлик рецидивлар юзага келмаслиги ва ижтимоий мослашув каби мезонлар билан ўлчанади.

Кейс-усул ҳар бир ишнинг ўзига хос ҳолатларини ҳисобга олиш, жабрланувчиларни узоқ муддатли ҳимоя қилиш ва реабилитация қилиш учун ўзига хос ва комплекс ечимни таъминлайди.

1-Кейс:

Эр ва хотин 10 йилдан бери бирга яшаб, 8 ва 5 ёшли икки нафар вояга етмаган фарзандларни тарбияламоқда. Никоҳнинг биринчи йили нисбатан яхши ўтди, лекин эр аёлига ишлашга рухсат бермасди. Биринчи фарзанди туғилгач, хотини уй ишларига улгурмай қолди ва боланинг тез-тез касал бўлиб қолиши сабабли бутун эътиборини унга қаратди. Кейин иккинчи ҳомиладорлик бўлди. Бу эр ва унинг ота-онасининг норозилигини келтириб чиқарди. Жанжаллар тез-тез бўлиб, кейин калтаклашларга ўтилди. Бир куни қаттиқ калтакланган аёл ҳуқуқ-тартибот идораларига ёрдам сўраб мурожаат қилади.

Жабрланувчи томон билан ишлаш:

- Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига мурожаат қилинган пайдан бошлаб ҳолат юзасидан тушунтириш олинганидан сўнг жабрланувчига етказилган зарарнинг оғирлиги тўғрисида хулоса олиш учун суд-тиббий экспертизасига юбориш тўғрисида қарор чиқарилади;
- Мурожаат қилинган пайдан бошлаб 24 соат ичида жабрланувчига профилактика инспектори бириктирилади ва “Инсон” марказига хабар берилади. “Инсон” маркази томонидан жабрланувчига ижтимоий ходим тайинланади, у профилактика инспектори билан биргаликда жабрланувчи ва унинг вояга етмаган болаларининг аҳволини дастлабки баҳолашни амалга оширади, зарурат туғилганда уларни бирламчи тиббий ёрдам бўлимларида жойлаштириш чораларини кўради ва ички ишлар органини ҳимоя ордери берилганлиги тўғрисида хабардор қилади;

- Жабрланувчи ва унинг болалари бирламчи тиббий ёрдам бўлимига жойлаштирилганида, унинг жисмоний ва руҳий саломатлик ҳолати аниқланади. Диагностика натижаларига кўра “Инсон” марказига тиббий ҳулоса юборилади;
- жабрланувчи бирламчи тиббий ёрдам бўлимига жойлаштирилган пайтдан бошлаб уч кун ичида хотин-қизларни реабилитация қилиш ва мослаштириш марказларига жойлаштириш йўли билан чуқурлаштирилган реабилитация хизматларини олиш зарурати ёки “Инсон” марказларига зарур ҳуқуқий, психологик ва ижтимоий ёрдам олиши учун кундузги ташриф имконияти аниқланади;
- чуқурлаштирилган реабилитация хизматларини олиш зарурати туғилганда, ИИБнинг туман бўлимлари томонидан берилган ҳимоя ордери асосида жабрланувчи болалари билан бирга вилоят аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш марказига жойлаштирилади;
- Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш марказига жойлаштирилган пайтдан эътиборан 5 иш куни мобайнида амалга ошириш муддатини белгиллаган ҳолда индивидуал реабилитация дастури ишлаб чиқилади;
- чуқурлаштирилган реабилитация хизматларидан воз кечилган тақдирда жабрланувчига нафақат ўзи, балки фарзандлари учун ҳам зарур ҳуқуқий, психологик ва бошқа ижтимоий ёрдам олиш учун кундуз пайтлари “Инсон” марказига бориш имконияти берилади;

Тажовузор билан ишлаш:

- жабрланувчи ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига мурожаат қилган пайтдан бошлаб 24 соат ичида ҳудудий профилактика инспектори ва хотин-қизлар фаоли тажовузор билан профилактик суҳбат ўтказади;
- 10 кун муддатда тажовузорни жавобгарликка тортиш ва унинг ҳаракатларини ЎР МЖТК ёки ЎЗР ЖК нинг тегишли моддалари билан квалификация қилиш масаласини ҳал қилиш учун жабрланувчининг кўрсатмаси, ишдаги далиллар, гувоҳларнинг кўрсатмаларида кўрсатилган ҳолатлар ўрганилади;
- зўравонлик қурбонига ҳимоя ордерини беришда ҳимоя ордерининг талаблари ва унда белгиланган тақиқларни тушунтирилади;
- Зўравон хатти-ҳаракатларни ўзгартириш учун тажовузорга нисбатан ахлоқ тузатиш дастурини амалга ошириш.

Аёл эри томонидан узоқ вақт давомида жисмоний ва руҳий зўравонликка учраган 1-Кейсда тасвирланган вазиятга самарали муносабат билдириш учун кейс-усулдан келиб чиққан ҳолда ва олдинги тавсияларни ҳисобга олган ҳолда қуйидаги тавсиялар таркиби таклиф этилади:

1.Профилактика инспектори ва ички ишлар органлари (ИИО) томонидан:

Мурожаатга тезкор муносабат:

- Жабрланувчининг аризасини қабул қилиш ва уни рўйхатдан ўтказиш. Ҳолат бўйича маълумотларни тўплаш.
- Тана жароҳатлари оғирлик даражасини аниқлаш учун суд-тиббий экспертизага йўлланма бериш.
- 24 соат мобайнида жабрланувчига профилактика инспекторини бириктириш ва ижтимоий ходимни тайинлаш учун «Инсон» марказини хабардор қилиш.

Хавфсизлик ва ҳуқуқий ҳимояни таъминлаш:

- **Ҳимоя ордерини бериш:** Тажовузор ордернинг иккинчи нусхасини олиш учун келган ёки келмаганидан қатъи назар, ҳимоя ордери берилиши ва тажовузорга расмий хабарнома билан юборилиши керак. Ордер тажовузорнинг жабрланувчига ва унинг болаларига яқинлашишни тақиқлайди. Профилактика инспектори ҳимоя ордерининг талабларини ва уни бузиш оқибатларини тушунтиради.

- Зарурат туғилганда жабрланувчи ва болалар хавфсизлигини таъминлаш учун бирламчи тиббий ёрдам бўлимларининг инқироз палаталарига жойлаштириш.

Иш қўзғатиш ва тергов қилиш:

- 10 кун ичида тажовузкорни маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортиш тўғрисида қарор қабул қилиш учун далиллар ва гувоҳларнинг кўрсатмаларини тўплаш.
- Тажовузкорнинг ҳаракатлари ЎзР МЖТК ёки ЎзР ЖК тегишли моддалари билан квалификация қилинган бўлса, судга тақдим этиш учун материаллар тайёрлаш.

Ҳимоя ордериغا риоя этилишини мониторинг қилиш:

- **Ордер шартлари бузилганда:** Ҳимоя ордери талабларининг ҳар қандай бузилишида (масалан, жабрланувчига яқинлашиш ёки мулоқот қилишга уриниш) дарҳол тажовузкорга нисбатан маъмурий ёки жиноий иш қўзғатилади. Бу унинг ҳибсга олиниши ва аёл ҳамда унинг болалари хавфсизлигини таъминлаш учун янада қаттиқроқ чоралар қўллаш имкониятини ўз ичига олади.
- Тажовузкор чекловларни бузмаслигига ишонч ҳосил қилиш учун жабрланувчидан хабар олиш ва унга мурожаат қилиш орқали ордер шартларига риоя этилишини мунтазам равишда кузатиб бориш.

2. Соғлиқни сақлаш тизими (тиббиёт муассасалари) томонидан:

Тиббий кўрик ва ташхислаш:

- Жароҳатларнинг оғирлигини аниқлаш мақсадида суд-тиббий экспертизасини ўтказиш ва кейинчалик судда қўлланилиши учун “Инсон” марказига юбориш учун ҳулоса юбориш.
- Жабрланувчи ва болалар бирламчи тиббий ёрдам бўлимига ётқизилгандан сўнг, уларнинг жисмоний ва психологик ҳолатига ташхис қўйиш.

Даволаш ва соғлиқни сақлаш:

- Жабрланувчи ва унинг болаларининг соғлиғини тиклаш учун зарур тиббий даволаниш ва реабилитацияни таъминлаш.

3. Ижтимоий хизмат ва “Инсон” маркази томонидан

Бирламчи баҳолаш ва қўллаб-қувватлаш:

- Профилактика инспектори билан биргаликда жабрланувчи ва унинг болаларининг аҳволини дастлабки баҳолаш учун ижтимоий ходимни тайинлаш.
- Зарурат туғилганда хавфсизликни таъминлаш учун шошилинч тиббий ёрдам бўлимларига жойлаштиришни таъминлаш.

Реабилитация ва қўллаб-қувватлаш режаси:

- Уч кун муддатда чуқурлаштирилган реабилитация зарурлигини аниқлаш ва зарурат туғилганда хотин-қизларни реабилитация қилиш ва мослаштириш марказига жойлаштиришни ташкил қилиш.
- Беш иш куни ичида индивидуал реабилитация, шу жумладан ҳуқуқий ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш дастурини ишлаб чиқиш, шунингдек уни амалга ошириш муддатларини белгилаш.
- Жабрланувчи чуқур реабилитациядан бош тортса, ҳуқуқий ва ижтимоий ёрдам олиш учун “Инсон” марказига бир кунлик ташриф буюришни таклиф қилиш.

Узоқ муддатли кўмак ва қўллаб-қувватлаш:

- Жабрланувчига никоҳни бекор қилиш, болалар устидан васийлик расмийлаштириш, алимент ундириш ва зарарни қоплаш тўғрисидаги даъволарни бериш учун ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш.
- Иқтисодий мустақилликка эришиш учун аёлларни қўллаб-қувватлаш ва иш билан таъминлаш дастурларини ташкил этиш.

4. Суд органлари томонидан

Ишларни кўриб чиқиш ва вояга етмаганларнинг ҳуқуқларига риоя этиш:

- Тўпланган барча исбот ва далилларни ҳисобга олган ҳолда ишни тезкор, ҳар томонлама ва адолатли кўриб чиқиш.
- Вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни таъминлаш: болаларни жабрланувчи сифатида тан олиш, мажлисларни ёпиқ тарзда ўтказиш, болаларни қўллаб-қувватлаш ва стрессни минималлаштириш учун жараёнда иштирок этиш учун психолог ва / ёки ўқитувчини таклиф қилиш.

Тажовузкор учун коррекция дастурларини тайинлаш:

- Зўравон хулқ-атворни ўзгартириш учун тажовузкордан коррекция дастурларидан ўтишни ва зарурат туғилганда гиёҳвандликдан даволанишни талаб қилиш.
- Дастурнинг бажарилиши ва ҳимоя ордери шартларига риоя этилишини мунтазам назорат қилиш, бузилган тақдирда жавобгарликка тортиш.

Жабрланувчи учун компенсация ва узоқ муддатли ҳимоя:

- Жабрланувчига етказилган моддий ва маънавий зарарни қоплаш, шунингдек алимент тўлаш тўғрисида қарор қабул қилиш.
- Зарурат бўлганда, фуқаролик процесси орқали моддий/маънавий зарарни қоплаш ҳуқуқини амалга ошириш учун ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш.

5. Ахборот кўмаги ва профилактика

Ахборот кампаниялари:

- Жамият хабардорлигини ошириш учун жабрланувчиларнинг ҳуқуқлари, ҳимоя ордерларини олиш тартиблари ва мавжуд хизматлар ҳақида ахборот кампанияларини ташкил этиш.
- Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, ижтимоий хизматлар ва тиббиёт муассасалари ходимларининг гендер зўравонлик масалаларига нисбатан малакаси ва сезгирлигини ошириш учун мунтазам тренинглари ўтказиш.

2-Кейс

19 ёшли қиз мактабга автобусда кетаётганда унинг ёнида турган эркак уни ўриндиқ томонга қисиб, интим жойларига тегаётганини ҳис қилади. У қотиб қолди ва ҳеч нарса деёлмади. Бу унинг психологик ҳолатига жиддий таъсир қилди.

2-Кейсда тасвирланган вазиятга самарали муносабат кўрсатиш учун кейс-усул асосида олдинги тавсияларни ҳисобга олган ҳолда тавсияларнинг қуйидаги тузилмаси таклиф этилади.

1. Маҳаллий профилактика инспектори ва ички ишлар органлари (ИИО) томонидан

Аризага тезкор муносабат билдириш:

- Жабрланувчининг аризасини қабул қилиш ва уни рўйхатдан ўтказиш. Воқеа содир бўлган барча ҳолатларни қайд этиш учун профилактика инспектори қиз билан батафсил суҳбат ўтказиши керак.
- Жабрланувчининг аҳволини баҳолаш масаласини ҳал қилиш учун шилқимлик ҳолати тўғрисида “Инсон” марказига хабар бериш.
- Дарҳол асосий далиллар, шу жумладан гувоҳларнинг кўрсатмаларини (агар мавжуд бўлса) тўплаш, кузатув камераларидан ёзувларни (агар улар автобусда ўрнатилган бўлса) ва бошқа мумкин бўлган далилларни талаб қилиш.

Ҳимоя ордери бериш ва ҳуқуқий ҳимоя:

- Зарурат бўлганда, шилқимлик қилган шахс томонидан такрорий мулоқотга киришиш таҳдиди юзага келган тақдирда, унинг жабрланувчига яқинлашишини тақиқловчи ҳимоя ордери бериш. Жабрланувчига ҳимоя ордери беришда тажовузкор келмаган тақдирда, ички ишлар органларига ҳимоя ордери берилганлиги ва унинг талабларини тушунтириш тўғрисида расмий хабарнома юбориш вазифаси юклатилади.
- Жабрланувчига унинг ҳуқуқлари, маънавий ва моддий зарарни ундириш бўйича кейинги ҳуқуқий чоралар кўрилган тақдирда даъво аризаси бериш тартибини тушунтириш, шунингдек уни ҳимоя қилиш учун қандай хавфсизлик чоралари кўрилишини тушунтириш.
- Юридик ва психологик ёрдам олиш мақсадида “Инсон” марказига кундузги ташриф буюриш имкониятини тушунтириш.

Тергов ўтказиш ва ҳатти-ҳаракатларга баҳо бериш:

- Шилқимлик қилган шахсни жавобгарликка тортиш ва унинг қилмишини тўпланган далилларга мувофиқ ЎЗР ЖК ёки МЖТК моддаси билан квалификация қилиш тўғрисидаги масалани ҳал қилиш. Ҳодисани жинсий зўравонлик ёки бошқа жиноят сифатида квалификация қилиш учун тажовузкор томонидан қасддан қилинган ҳаракатлар мавжудлигини аниқлаш муҳимдир.
- Шилқимлик содир этган шахснинг айбдорлиги масаласини ҳал қилиш учун судга тақдим этиш учун иш материаллар тайёрлаш.

Мониторинг ва жабрланувчини ҳимоя қилиш:

- Жабрланувчи ҳодиса туфайли қўрқув ёки стрессни ҳис қилишда давом этса, профилактика ходими ёки “Инсон” марказининг ижтимоий ходими тажовузкор бошқа унга яқинлашишга ҳаракат қилмаслиги учун жабрланган билан доимо алоқада бўлиши керак.

2. Соғлиқни сақлаш тизими (тиббиёт муассасалари) томонидан

Тиббий кўрик:

- Зарурат бўлганда, жабрланувчининг соғлиғи ҳолатини аниқлаш учун тиббий кўриқдан ўтказиш, айнқица, танага шикаст етказилган бўлса.
- Жароҳатлар аниқланганда ёрдам бериш ва уларни суд жараёнида тақдим этиш учун қайд этиш.

3. Ижтимоий хизмат ва “Инсон” маркази томонидан

Ҳолатни баҳолаш ва ҳуқуқлар тўғрисида хабардор қилиш:

- Ижтимоий ходим жабрланувчининг аҳволини баҳолаш ва ёрдам бериш вариантларини таклиф қилиш учун у билан дастлабки суҳбатни ўтказиши керак.

- Унга ҳуқуқий ва психологик ёрдам олиш ҳуқуқини тушунтириш, шунингдек, жинсий зўравонлик қурбонлари учун мавжуд ижтимоий дастурлар мавжудлигини тушунтириши керак.

Психологик кўмакни ташкиллаштириш:

- “Инсон” маркази жабрланувчига стресс каби руҳий жароҳатларни бартараф этиш учун психолог билан маслаҳатлашиш имкониятини таъминлаши керак.
- Жабрланувчи қизларнинг психологик ҳолати чуқурроқ кўмакни талаб қилса, узоқ муддатли терапия таклиф қилиниши даркор.

Ижтимоий ва юридик масалаларда кўмак:

- Қизга ўз ҳуқуқларини тушунишга ёрдам бериш ва унинг манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича кейинги қадамлар, шу жумладан маънавий зарарни қоплаш учун даъво аризаси бериш учун юридик маслаҳатларни ташкил қилиш.

4. Суд органлари томонидан

Ишни жабрланувчининг ҳуқуқларига риоя қилган ҳолда кўриб чиқиш:

- **Ёпиқ суд мажлиси:** Суд ишни кўраётганда жабрланувчининг илтимосига биноан суд мажлисини ёпиқ эшиклар ортида ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин. Қизнинг ўзи суд мажлисини ёпиқ тарзда ўтказишни сўраса, суд унинг илтимосини инobatга олиши ва жараённинг махфийлигини таъминлаши керак.

Тажовузорга жазо тайинлаш:

- Амалдаги қонунчилик доирасида тажовузорга жазо қўллаш тўғрисида қарор қабул қилиш, шу жумладан, агар асосли бўлса, тузатиш дастурларини мажбурий ўташни ўз ичига олиши мумкин.
- Агар тажовузор томонидан шунга ўхшаш хатти-ҳаракатлар такрорланган бўлса, қаттиқроқ чоралар ва жарималарни кўриб чиқиш.

Маънавий зарарни ундириш имкониятларини тушунтириш:

- Суд жабрланувчига маънавий зарарни қоплаш тўғрисида даъво киритиш ҳуқуқига эга эканлигини тушунтириши керак. Гарчи бу жиной иш доирасида кўрилмаса-да, жабрланувчи фуқаролик даъвоси билан судга мурожаат қилиши мумкин.

5. Ахборот кўмаги ва профилактика

Ахборот кампаниялари ва таълим:

- Жабрланганларнинг ҳуқуқлари ва жинсий зўравонлик ҳолатларида ёрдам сўраш ҳақида хабардорликни ошириш учун кампанияларни ташкил қилиш. Бу қизлар ва аёлларга ўзига ишончини ортиши ва бундай вазиятда нима қилиш кераклиги ҳақидаги хабардорлигини оширади.
- Тазйиқ ва зўравонликнинг бошқа шакллари ҳақидаги хабарларга тез ва тўғри жавоб беришлари учун ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари учун тренинглари ўтказиш ва ўқитишни таъминлаш.

Гендерга зўравонлик бўйича аралашувни амалга ошириш методологияси

Зўравонлик ҳолатларида аралашувни ташкил этиш

Зўравонлик ҳолатларида аралашув ушбу зўравонликни тўхтатиш ва зўравонлик ҳолатининг такрорланиш эҳтимолини камайтиришга, шунингдек, жабрланувчи учун унинг оқибатларини камайтиришга қаратилган чораларни кўриш учун зарурдир.

Зўравонлик қурбонлари одатда жиддий ва узоқ давом этадиган муаммоларга дуч келганлиги сабабли, уларни бартараф этиш учун зарур бўлган бир гуруҳ мутахассислар иштирокини ва кўплаб тамойилларга риоя қилишни талаб қилади.

Турли идораларнинг биргаликдаги иши

Зўравонлик оқибатларини юмшатиш, гендер зўравонлик қурбонларини реабилитация қилиш ва мослаштириш бўйича самарали чораларни кўриш учун турли идораларнинг мувофиқлаштирилган иши муҳим, бунда қуйидаги ҳаракатлар комплекси амалга оширилиши зарур:

- зўравонлик факти тўғрисида электрон мурожаат орқали жабрланувчининг ўзига ҳам, учинчи шахсларга ҳам хабар бериш имкониятини таъминлаш;
- махсус тайёргарликдан ўтган ходимлар, шу жумладан, гендер зўравонлик ҳолатлари бўйича ариза қабул қилувчи ички ишлар ходимларига гендер зўравонлик қурбонлари билан ишлашга рухсат бериш.
- тажовузкорни изоляция қилиш ва/ёки жабрланувчини реабилитация қилиш ва мослаштириш марказларига жойлашиш имкониятини таъминлаш;
- соғлиққа етказилган зарарнинг оғирлик даражасини аниқлаш учун тиббий кўрикдан ўтказиш;
- Ижтимоий ҳимоя агентлиги томонидан:
- Ҳуқуқий ёрдам тақдим этиш;
 - психологик ёрдам кўрсатиш;
 - узоқ муддатли терапияни ўташ имкониятини тақдим этиш;
 - қурбоннинг вояга етмаган болалари билан ишни ташкиллаштириш;
- Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан:
 - тиббий кўрик, касалликларни аниқлаш ва уларни бепул даволаш бўйича тиббий хизматлар кўрсатиш
 - 6 ой давомида саломатлик ҳолатини мониторинг қилиш мақсадида рўйхатга олиш
- Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги томонидан:
 - мономарказларда таълим олишларини таъминлаш;
 - мутахассислигига қараб мос ишни топиш;
- Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги томонидан:
 - жабрланувчининг фарзанди/фарзандларини мактабгача таълим муассасасига жойлаштириш ёки бошқа мактабгача таълим муассасасига ўтказиш (зарурат бўлганда);
 - жабрланувчининг фарзанди/фарзандларини бошқа мактабга ўтказиш (зарурат бўлганда);
 - фарзандларнинг тажовузкор томонидан олиб кетилишига йўл қўймаслик учун мактабгача таълим муассасалари ва мактаблар раҳбарини мавжуд вазият тўғрисида хабардор қилиш
- жойларда давлат ҳокимияти органлари томонидан:
 - болалар зўравонлик қурбони ёки гувоҳи бўлган ёки тажовузкорнинг вояга етмаган болаларга нисбатан хавfli хатти-ҳаракатлари деб ҳисоблаш учун асослар мавжуд бўлса, тажовузкорнинг ота-оналик ҳуқуқларини вақтинча чеклаш тўғрисидаги судга ариза берилишини таъминлаш;
 - пенсиялар, нафақалар ва давлат томонидан кафолатланган бошқа тўловлар тайинланишида кўмаклашиш
- Ички ишлар вазирлиги томонидан:
 - Ҳимоя ордерини бериш;
 - Профилактика чора-тадбирларини ўтказиш;
 - Зўравон ҳулқ-атворини ўзгартириш учун тажовузкор билан тузатиш дастурларини ўтказиш.

Зўравонлик ҳолатларини аниқлаш ва олдини олиш

Гендер зўравонлик ҳолатларини аниқлаш учун:

- жабрланувчининг мурожаатидан қатъи назар, учинчи шахслар томонидан гендер зўравонлик ҳақида олинган хабарларни тўлиқ ўрганиш;
- гендер зўравонлик билан боғлиқ бўлган камида битта ҳолат содир бўлган оилаларни алоҳида рўйхатга олиш, бу оилани 6 ой давомида доимий мониторинг қилиш;
- ҳимоя ордери амалда бўлган гендер зўравонлик қурбонларини ҳисобга олиш ва мониторингини юритиш;
- патронаж тиббиёт ходимлари ва тез тиббий ёрдам ходимларини гендер зўравонлик ҳолатларини аниқлашга ўргатиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш
- вояга етмаганлардан оилавий зўравонлик ҳолатлари тўғрисида олинган хабарларни тўлиқ ва ҳар томонлама текшириш;
- зўравонлик ҳулқ-атворини ўзгартириш бўйича тузатиш дастурини ихтиёрий равишда ўтказишдан бош тортган тақдирда мажбурий ўтказилишини жорий этиш;
- ҳимоя ордери талабларини бузганлик учун жиноий жавобгарликни жорий қилиш;
- ҳимоя ордерининг иккинчи нусхаси берилган айбдор шахснинг жавобгарликка тортилмасдан зўравонлик қурбонига ҳимоя ордери бериш амалиётини бекор қилиш;
- гендер зўравонликка йўл қўйилмаслигини тушунтириш учун диний арбобларни жалб қилган ҳолда кенг қамровли ахборот кампаниясини ўтказиш.
- умумтаълим мактабларида ўқувчиларга зўравонликнинг ҳар қандай кўринишига йўл қўйилмаслиги ва бу меъёрларни бузиш оқибатлари тўғрисида улар тушунадиган тилда машғулотлар блокинни жорий этиш.

Зўравонлик қурбонларига кўрсатилаётган ёрдам самарадорлигини баҳолаш

Гендер зўравонлик қурбони ҳаётида ижобий ўзгаришларга эришишдан иборат, хусусан:

- унга нисбатан сўнгги олти ой давомида такрий зўравонлик ҳолатларининг учрамаслиги;
- молиявий аҳволининг яхшиланиши;
- умумий рухий ҳолатининг яхшиланиши;
- ишга жойлашиши;
- зарурат бўлганда талаб этилаётган тиббий ёрдам олиши;
- тажовузкор томонидан тузатиш дастуридан муваффақиятли ўтиши.

Глоссарий

Тажовузор — тазйиқ ва зўравонлик қурбонига нисбатан зўравонлик ҳатти-ҳаракатларини содир этган оила аъзоси ёки бошқа шахс

Тиклаш дастурлари — маҳкумларнинг ахлоқини тузатиш, қайта жиноят содир этишининг олдини олиш ва етказилган зарарни қоплашга қаратилган дастурлар

Гендер зўравонлик — хотин-қизларга нисбатан жисмоний, руҳий, жинсий ёки иқтисодий таъсир ўтказиш ёки бундай таъсир ўтказиш чораларини қўллаш билан таҳдид қилиш орқали уларнинг ҳаёти, соғлиғи, жинсий дахлсизлиги, шаъни, кадр-қиммати ва қонун билан ҳимоя қилинадиган бошқа ҳуқуқлари ҳамда эркинликларига тажовуз қиладиган ғайри ҳуқуқий ҳаракат (ҳаракатсизлик)дир.

Тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш — хотин-қизларнинг ҳаёти, соғлиғи учун пайдо бўлган хавфни бартараф этиш, тезкор чора-тадбирларни талаб қиладиган ҳаётий вазиятлар юз берганда хотин-қизларнинг хавфсизлигини таъминлаш, шунингдек, жабрланувчига нисбатан тазйиқ ўтказган ва зўравонлик содир этган шахснинг такроран ғайриқонуний хатти-ҳаракатларига йўл қўймаслик мақсадидаги иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, ташкилий, психологик ва бошқа тусдаги кечиктириб бўлмайдиган тадбирлар тизими.

Ҳимоя чоралари (ЖПК 32-37-моддалари) — чекловчи буйруқлар (ҳимоя ордерлари) каби жабрланувчиларнинг хавфсизлигини таъминлаш чоралари.

Жазони индивидуаллаштириш — жазо тайинлашда судланувчининг шахси ва жазони енгиллаштирувчи ҳолатларни ҳисобга олишни назарда тутувчи тамойил.

Бирламчи тиббий-санитария ёрдам хоналари — ўткир руҳий танглик ҳолатида бўлган тазйиқ ва зўравонлик қурбонларига бирламчи тиббий ёрдам тақдим этувчи тез ёрдам хоналари.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги (Агентлик) — аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва ижтимоий хизматлар кўрсатиш соҳасидаги ягона давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича ваколатли давлат органи

Енгил жазо тайинлаш (ЖК 57-модда) — енгиллаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлганда суднинг жазонинг энг кам қисмидан ҳам камроқ жазо тайинлаш ҳуқуқи.

Нодавлат нотижорат ташкилоти (ННТ) — жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир. ННТ жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, бошқа демократик қадриятларни ҳимоя қилиш, ижтимоий, маданий ва маърифий мақсадларга эришиш, маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш, хайрия фаолиятини амалга ошириш учун ҳамда бошқа ижтимоий фойдали мақсадларда тузилади.

Далилларни баҳолаш (ЖПК 88-105-моддалари) — суд жараёнида далилларни тўплаш, таҳлил қилиш ва улардан фойдаланишнинг қонунийлиги тўғрисидаги қоидалар.

Судья ишини баҳолаш — судья ишида холислик, процессуал муддатлар ва стандартларга риоя этилишини баҳолаш.

Оғирлаштирувчи ҳолатлар (ЖК 56-модда) — жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар, масалан, рецидив ёки шафқатсизлик.

Ҳимоя ордери — тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчига давлат ҳимоясини тақдим этувчи, хотин-қизларга тазйиқ ўтказаётган ёки уларга нисбатан зўравонлик содир этган шахсга ёхуд бир гуруҳ шахсларга нисбатан таъсир кўрсатиш чоралари қўлланилишига сабаб бўладиган ҳужжат.

Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчи – ўзига нисбатан тазйиқ ва зўравонлик содир этилиши таҳдиди остида бўлган ёки тазйиқ ва зўравонлик натижасида жабрланган аёл жинсидаги шахс.

Тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш – хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик содир этишга олиб келадиган сабаблар ҳамда шарт-шароитларни аниқлаш ва бартараф этишга, жамиятда хотин-қизларнинг зўравонликдан холи бўлиш ҳуқуқларидан хабардорлигини оширишга қаратилган иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, тиббий ва бошқа чора-тадбирлар тизими.

Тазйиқ – содир этилганлиги учун маъмурий ёки жиноий жавобгарлик назарда тутилмаган, хотин-қизларнинг шаъни ва қадрқимматини камситадиган ҳаракат (ҳаракатсизлик), тегажовлик.

Процессуал қоидалар (ЖПК 25-30-моддалари) – жараён иштирокчиларининг ҳуқуқларини, шу жумладан ҳимоя ва адолатли судловни тартибга солувчи қоидалар.

Рухий зўравонлик – хотин-қизларни ҳақоратлаш, уларга тўхмат қилиш, таҳдид қилиш, уларнинг шаънини, қадр-қимматини камситиш, шунингдек уларнинг хоҳиш-иродасини чеклашга қаратилган бошқа ҳаракатларда ифодаланадиган зўравонлик шакли.

Суд муҳокамасининг ошкоралиги (ЖПК 19-моддаси) суд мажлислари жамият учун очиқ ва ошкора бўлиши керак бўлган тамойилдир.

Реактив агрессия — ночорлик туйғуси, акс этмаган агрессия ёки зўравонлик ва ҳўрлаш ҳолатларида узоқ вақт таъсир қилиш каби ташқи стресс омилларига узоқ вақт таъсир қилиш натижасида юзага келадиган тажовузкор ҳулқ-атвор шакли. У зўравонлик, ҳақорат ёки узоқ давом этган психологик босимга жавобан ҳимоя ёки ғазабнинг портлаши сифатида намоён бўлади. Бундай зўравонлик кўпинча узоқ вақт давомида зўравонликка учраган жабрланувчиларда содир бўлади ва тажовузкорга ҳам, ўзига ҳам ёки қарамоғидаги шахсларга ҳам қаратилган бўлиши мумкин.

Реабилитация (тузатиш) дастурлари — маҳкумларни ҳулқини тузатиш ва рецидивнинг олдини олишга қаратилган дастурлар.

Апелляцияга жавоб (ЖПК 499-модда) – суд қарорлари устидан берилган апелляция ва протестлар, шу жумладан белгиланган муддатларга риоя қилинишини кўриб чиқиш тартиби.

Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика маркази — зўравонликнинг турли кўринишларига, ижтимоий муаммоларга дуч келган ёки оғир ҳаёт шароитига тушиб қолган аёлларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш мақсадида ташкил этилган муассаса. Марказ Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги томонидан бошқариладиган аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тизими таркибига киради.

Ҳудудий реабилитация марказлари — тазйиқ ва зўравонликдан жабрланганларга жойларда ёрдам кўрсатувчи Республика марказининг ҳудудлардаги бўлинмалари.

Жинсий зўравонлик – хотин-қизларга нисбатан уларнинг розилигисиз шахвоний хусусиятга эга ҳаракатларни содир этиш орқали жинсий дахлсизликка ва жинсий эркинликка тажовуз қиладиган зўравонлик шакли, шунингдек, зўрлик ишлатиш ёки зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилиш ёхуд аёл жинсидаги вояга етмаган шахсларга нисбатан ахлоқсиз ҳаракатлар содир этиш орқали учинчи шахс билан жинсий алоқа қилишга мажбурлаш.

Шаҳвоний шилқимлик — шахснинг хоҳишига қарши равишда унга нисбатан шаҳвоний тусдаги ҳар қандай мурожаат (масалан оғзаки ёки ёзма мурожаат, интернет орқали электрон хат-хабарлар, ижтимоий тармоқларда шахсга қаратилган шаҳвоний тусдаги хабарлар юбориш ва ҳ.к.) ва (ёки) жисмоний ҳаракатлар.

Оилавий (маиший) зўравонлик — оила аъзосининг бошқа оила аъзосига нисбатан қасддан содир этиладиган жисмоний, руҳий, иқтисодий ёки жинсий характердаги хатти-ҳаракатни содир этилиши.

Оилавий (маиший) иқтисодий зўравонлик — кундалик биргаликдаги ҳаёт (турмуш)да оиланинг бир ёки бир гуруҳ аъзолари томонидан бошқа бир аъзосининг мулк, таълим олиш, соғлиқни сақлаш ва (ёки) меҳнатга оид ҳуқуқини амалга оширишини чеклашга олиб келадиган, мол-мулкига ва шахсий ашёларига қасддан шикаст етказишга қаратилган ҳаракат (ҳаракатсизлик).

Оилавий (маиший) руҳий зўравонлик — кундалик биргаликдаги ҳаёт (турмуш)да оиланинг бир ёки бир гуруҳ аъзолари томонидан бошқа бир аъзосининг шаъни ва қадр-қимматини таҳқирлаш, уларни шахсий, мулкӣ ҳуқуқларини амалга оширишни чеклаш, таълим олиш, соғлиқни сақлаш, меҳнатга оид ҳуқуқини амалга оширишга тўсқинлик қилиш, яқин қариндошларидан ажратиб қўйиш, мулкига шикаст етказиш, нобуд қилиш, ҳаёти ёхуд соғлиғи учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиш билан қўрқитишда акс этган ҳаракатлар.

Оилавий (маиший) жисмоний зўравонлик — кундалик биргаликдаги ҳаёт (турмуш)да оиланинг бир ёки бир гуруҳ аъзолари томонидан бошқа бир аъзосининг соғлиғи ёки жисмоний дахлсизлигига тажовуз қиладиган ғайриқонуний ҳаракатлар.

Енгиллаштирувчи ҳолатлар (ЖК 55-моддаси) — жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар, масалан, пушаймон бўлиш, кичик фарзандларнинг мавжудлиги ва бошқа ҳолатлар.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 126¹-моддаси — оиладаги зўравонлик, шу жумладан оилавий (маиший) жисмоний, руҳий ва иқтисодий зўравонлик учун жавобгарликни назарда тутувчи модда.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал кодекси (Ўзбекистон ЖПК) — жиноят ишларини юритиш тартиби, жараённинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини тартибга солувчи қонун ҳужжати.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси (Ўзбекистон ЖК) — жиноятлар, шу жумладан оилавий (маиший) зўравонлик учун жавобгарликни тартибга солувчи асосий қонун.

Жисмоний зўравонлик — хотин-қизларга нисбатан оғирлиги турли даражада бўлган тан жароҳатлари етказиш, хавф остида қолдириш, ҳаёти хавф остида қолган шахсга ёрдам кўрсатмаслик, зўравонлик хусусиятига эга бошқа ҳуқуқбузарликлар содир этиш, жисмоний таъсир ўтказиш ёки бундай таъсир ўтказишнинг ўзга чораларини қўллаш билан таҳдид қилиш орқали хотинқизларнинг ҳаёти, соғлиғи, эркинлиги ҳамда қонун билан ҳимоя қилинадиган бошқа ҳуқуқлари ва эркинликларига тажовуз қиладиган зўравонлик шакли.

“Инсон” ижтимоий хизматлари марказлари — Агентлик ҳузуридаги оғир аҳволда бўлган ва оғир аҳволга тушиб қолиш хавфи юқори бўлган шахслар ва оилаларга, шунингдек, тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган шахсларга комплекс ёндашув асосида профессионал ижтимоий хизматлар кўрсатувчи ихтисослаштирилган муассасалар.

Шелтер — хавфсизлик ва асосий реабилитация хизматларини кўрсатадиган зўравонлик қурбонлари учун бошпана ёки вақтинчалик турар жой. Жаҳон амалиётида 6 ойгача қисқа муддатли турар жой (emergency shelters) ва 6 ойдан ортиқ, одатда бир неча йил узоқ муддатли турар жой билан таъминлайдиган бошпаналар (transitional housing/second stage shelters) мавжуд.

1-илова. Ўзбекистонда гендер зўравонликдан жабрланганлар учун секторлар рўйхати ва хизматлардан фойдаланиш имкониятлари

Сектор	Хизматлар	Хизматлар провайдерлари ёки ушбу хизматни олишга қайта йўналтириш учун масъул идоралар	Қонунчилик даражасида хизматдан фойдаланиш кафолати	Изоҳлар
Ҳуқуқий кўмак	Ҳимоя ордери	Ички ишлар органлари 102 Ишонч телефони 1146 Ягона диспетчерлик хизмати 112 “Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари Маҳалла профилактика инспектори Аёллар масалалари бўйича инспекторлар Патронаж ҳамшираси	02.09.2019 йилдаги “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ЎРҚ-561-сонли ЎзР Қонуни ЎзР Президентининг 10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон қарори ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 4 январдаги ВМҚ-3-сон қарори	Гендер зўравонликдан жабрланганлар содир бўлган ҳодиса ҳақида бевосита профилактика инспекторига ва 102, 112, 1146 ишонч телефонлари орқали хабар беришлари мумкин. Бундан ташқари, улар “Инсон” ижтимоий хизматлар марказига мурожаат қилишлари мумкин, марказ уларнинг аҳволини баҳолайди ва зарур ҳолларда 102 рақами орқали ички ишлар органларини хабардор қилади. Шунингдек, патронаж ҳамшираси хонадонларда кузатаётган гендер зўравонлик ҳолатлари ҳақида ички ишлар органларини хабардор қилиши шарт. Гендер зўравонлик ҳолатлари аниқланган пайтдан бошлаб 24 соат ичида профилактика инспектори томонидан ҳимоя ордери расмийлаштирилади. Амалиётда тажовузкор шахс ордер нусхасини олиш учун участкага келмаса, аёлларга ҳимоя ордерини расмийлаштириш рад этилиши мумкин. Ҳимоя ордери нусхаси берилмаган тажовузкор шахс зўравонлик содир бўлганини тан олмаган ҳолатлар ҳам мавжуд, чунки унга ҳеч ким ҳимоя ордерини топширмаган.

	Гендер зўравонлик ҳолатларини рўйхатга олиш	Ўзбекистон ИИБ “Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари	Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги ЎРҚ 10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон 04.01.2020 йилдаги ВМҚ-3-сон	- Гендер зўравонлик ҳолатлари ички ишлар органлари навбатчилик қисмининг “102” телефон рақамига келиб тушган мурожаатлар асосида ички ишлар органлари ходимлари томонидан рўйхатга олинади. - Расмийлаштирилган ҳимоя ордерлари ва жабрланган шахслар тўғрисидаги маълумотлар “Инсон” марказларига “Ягона миллий ижтимоий ҳимоя” ахборот тизими орқали реал вақт режимида юборилади. - 2025 йил 1 январдан бошлаб ички ишлар органлари томонидан гендер зўравонликни содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахслар реестри юритилади.
	Терговга қадар ва тергов тадбирлари	Ички ишлар органлари бўлинмалари Прокуратура органлари	Ўзбекистон Жиноят-процессуал қонунчилиги Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс	Ариза рўйхатдан ўтказилгандан сўнг сўроқ, зарур ҳолларда тергов ўтказилади, жабрланувчи аёл (қиз) кўпинча эркак экспертлар томонидан ўтказиладиган суд-тиббий экспертизадан ўтиш учун юборилиши мумкин. Ходимлар ва экспертларда гендер сезгирлигининг етишмаслиги зўравонлик қурбонларининг такрорий виктимизациясига (шахс ёки шахслар гуруҳининг жиноий тажовуз қурбонига айланиш жараёни ёки пировард натижаси) олиб келади. Жиноят ишлари жабрланувчининг аризасига кўра қўзғатилади, яъни хусусий-оммавий характерга эга бўлиб, ушбу тоифадаги ишларни оммавий-ҳуқуқий тусга ўтказиш зарурати мавжуд, тўғрироғи ҳар қандай жисмоний шахс, оммавий ахборот воситалари кабиларнинг берган хабарларига кўра қўзғатилади.
	Айбдорларни суд орқали таъқиб қилиш	Туман, туманлараро, шаҳар, вилоят судлари (Ўзбекистон Олий суди)	Судлар тўғрисидаги ЎЗР Қонуни	Статистик маълумотларга кўра, енгил жазо тайинланадиган ишлар, ярашув билан тугатиладиган ишлар, судлар хатти-ҳаракатни ЖКнинг енгилроқ моддаси билан тоифалайдиган ишлар, гендер зўравонликдан жабрланган инсоннинг ўзини айбдор деб тан оладиган ва унга ҳам маъмурий жазо тайинланадиган ишлар мавжуд. Бу судларнинг гендер зўравонлик билан боғлиқ ишлар бўйича етарли касбий тайёргарликка эга эмаслиги ва гендер масалаларга нисбатан етарлича сезгир

				эмаслигидан далолат беради. Судьяларни махсус курсларда тайёрлаш зарур. Ўзбекистонда зўравонликнинг давом этиш хавфини баҳолаш тизими мавжуд эмас, бу икки томон ярашган тақдирда ҳам: тажовузкор ва жабрланувчи учун ортга қайтмас оқибатларга олиб келиши мумкин.
	Хавотирли тугмани ўрнатиш	Ўзбекистон ИИБ ҳузуридаги ҳудудий қўриқлаш бўлинмалари	Йўқ	Пулли хизмат жабрланувчининг аризасига кўра тегишли бўлинмаларга тақдим этилади
Зўравонликдан жабр кўрганлар ва уларнинг оилалари учун ҳуқуқий маслаҳатлар ва тавсиялар	“Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари “Мадад” ННТ (advice.uz) Юридик университетлар қошидаги юридик клиникалар Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари Баъзи ННТ (“Istiqbolli Avlod” республиканинг бир қатор	06.09.2019 йилдаги ВМҚ-741-сон 10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон O‘zMSt 220:2024		“Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари ва Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари қонун ҳужжатларига мувофиқ гендер зўравонликдан жабрланганларга юридик, психологик, ижтимоий ва бошқа ёрдам кўрсатади. “Мадад” ННТ аҳолига, шу жумладан, гендер зўравонликдан жабрланганларга ҳуқуқий ёрдам кўрсатади. ННТлар ўз фаолиятини грант асосида амалга оширади, шунинг учун уларнинг фаоллиги мавжуд молиялаштириш ҳолатига боғлиқ, аммо уларнинг баъзилари грантлар борлигидан қатъи назар, гендер зўравонликдан жабрланганларга маслаҳат беришга ҳаракат қиладилар. Nemolchi.uzда гендер зўравонликдан жабрланганларга ҳуқуқий маслаҳатлар бериш учун телеграм-бот мавжуд. ННТлар учун хорижий донорлардан грантлар олишда қийинчиликлар юзага келмоқда, чунки ҳукумат томонидан хорижий молиялаштиришни олишни Адлия вазирлиги билан келишиш тартибини назарда тутувчи қарор қабул қилинди. Амалиётда ННТлар алоҳида жиддий сабаблар келтирилмасдан розилик ололмаган бир қатор ҳолатлар мавжуд.

		хўдудларида, “Oydin Nur” (Бухоро), “Rahmdillik” (Самарқанд), “Юксак салоҳият” республиканинг бир қатор хўдудларида, Фуқаролик ташаббусларини қўллаб-қувватлаш маркази ва б.) Nemolchi.uz (онлайн),		
Йўқолган/ўғирланган ҳужжатларни тиклашда кўмак	“Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари Зўравонликдан жабрланган шахсларга юридик, психологик ва ижтимоий хизматлар кўрсатувчи, шунингдек, уларга бошпана (шелтер) берувчи	25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон О’зМSt 220:2024 Тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш, шунингдек тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган шахсларга хизмат кўрсатиш соҳасида фаолиятни		Жабрланувчиларга юридик, психологик ва ижтимоий хизматлар кўрсатувчи, шунингдек, уларга бошпана (шелтер) тақдим этувчи ННТлар реестрига киритилиши уларга бир қатор афзалликларни беради, жумладан, хорижий молиялаштиришни олишда ҳамроҳлик қилиш, судга мурожаат қилишда давлат божидан озод этиш, ҳужжатларни тиклаш, реабилитация марказларига жойлаштиришда ёрдам бериш ва бошқалар.

		ННТлар реестрига кирувчи ННТлар	амалга оширувчи ННТларни реестрга киритиш тартиби тўғрисидаги низом (Ижтимоий ҳимоя агентлиги директорининг 2024 йил 29 августдаги 229- сон буйруғи билан тасдиқланган)	
	Терговга қадар ва тергов текшируви босқичида адвокат тақдим этиш	Баъзи ННТ	Йўқ	ННТ юристлари, агар улар адвокат бўлмаса ҳамда иш жамоат бирлашмалари аъзоларига тааллуқли бўлган тақдирда, тергов ва суд жараёнида жамоат ҳимоячиси сифатида иштирок этишлари мумкин. Қонун уларга тергов ва суд жараёнида ҳимоячи сифатида иштирок этиш ҳуқуқини бермайди. Юридик ёрдамни фақат ҳимоячилар ва қариндошлар кўрсатиши мумкин. Бепул юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги қонун (16.06.2023 йилдаги ЎРҚ-848-сон) гендер зўравонликдан жабр кўрган шахсларга ёрдам кўрсатишни кафолатламайди.
	Судларда адвокат тақдим этиш	Баъзи ННТ	Йўқ	ННТ юристлари, агар улар адвокат бўлмаса ҳамда иш жамоат бирлашмалари аъзоларига тааллуқли бўлган тақдирда, тергов ва суд жараёнида жамоат ҳимоячиси сифатида иштирок этишлари мумкин. Қонун уларга тергов ва суд жараёнида ҳимоячи сифатида иштирок этиш ҳуқуқини бермайди. Юридик ёрдамни фақат ҳимоячилар ва қариндошлар кўрсатиши мумкин.

				Бепул юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги қонун (16.06.2023 йилдаги ЎРҚ-848-сон) гендер зўравонликдан жабр кўрган шахсларга ёрдам кўрсатишни кафолатламайди.
Психологик ва ижтимоий кўмак	Инқирозли вазиятларда маслаҳат ва кўмак	Ягона диспетчерлик хизмати 112 Ишонч телефони 1146 “Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари Шошилинч қабул бўлимларидаги бирламчи ёрдам хоналари Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари Баъзи ННТ Nemolchi.uz (онлайн)	10.05.2024 йилдаги ПҚ- 175-сон 25.06.2024 йилдаги ВМҚ- 354-сон О'zMSt 220:2024	112 ва 1146 ишонч телефонлари, “Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари, бирламчи ёрдам хоналари, Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари гендер зўравонликдан жабрланганларга қонун ҳужжатларига мувофиқ психологик ёрдам кўрсатади. ННТлар ўз фаолиятини грант асосида амалга оширади, шунинг учун уларнинг фаоллиги мавжуд молиялаштириш ҳолатига боғлиқ, аммо уларнинг баъзилари грантлар борлигидан қатъи назар, гендер зўравонликдан жабрланганларга маслаҳат беришга ҳаракат қиладилар. Nemolchi.uzда гендер зўравонликдан жабрланганларга ҳуқуқий маслаҳатлар бериш учун телеграм-бот мавжуд.
	Шахсий маслаҳат/ кўмак	Ягона диспетчерлик хизмати 112	10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон	112 ва 1146 ишонч телефонлари, “Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари, бирламчи ёрдам хоналари, Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари гендер

		Ишонч телефони 1146 “Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари Шошилич қабул бўлимларидаги бирламчи ёрдам хоналари Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари Баъзи ННТ Nemolchi.uz (онлайн)	25.06.2024 йилдаги ВМҚ- 354-сон O'zMSt 220:2024	зўравонликдан жабрланганларга қонун ҳужжатларига мувофиқ психологик ёрдам кўрсатади. ННТлар ўз фаолиятини грант асосида амалга оширади, шунинг учун уларнинг фаоллиги мавжуд молиялаштириш ҳолатига боғлиқ, аммо уларнинг баъзилари грантлар борлигидан қатъи назар, гендер зўравонликдан жабрланганларга маслаҳат беришга ҳаракат қиладилар. Nemolchi.uzда гендер зўравонликдан жабрланганларга ҳуқуқий маслаҳатлар бериш учун телеграм-бот мавжуд.
	Гуруҳ маслаҳатлари/ кўмаги	Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари Баъзи ННТ	Йўқ	Ўзбекистон қонунчилигида гуруҳ бўлиб қўллаб-қувватлаш механизми алоҳида белгиланмаган, аммо бундай тадбирлар турли хизмат кўрсатувчи провайдерлар томонидан ўз ташаббуси билан ёки лойиҳалар доирасида ташкил этилиши мумкин

		Nemolchi.Uz		
Судларда ҳамроҳлик қилиш (ижтимоий кўмак)	Баъзи ННТ Ижтимоий ходимлар ОАВ ва медиа вакиллари			Ўзбекистон қонунчилигида гендер зўравонликдан жабр кўрган шахсларни судларда мажбурий ижтимоий қўллаб-қувватлаш механизми мавжуд эмас. Жабрланганларга ижтимоий ходимлар ёки баъзи ноҳукумат ташкилотларнинг вакиллари, агар уларда бунга вақт ва бошқа ресурслар бўлса, ихтиёрий равишда ҳамроҳлик қилишлари мумкин
Қисқа муддатли шелтерлар ва ёши катта аёлларни жойлаштириш	Шошилинч қабул бўлимларидаги бирламчи тиббий- санитария ёрдами хоналари Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари “Rahmdillik” ННТ (Самарқанд) “Oydin Nur” ННТ (Бухоро)	10.05.2024 йилдаги ПҚ-175- сон 25.06.24 йилдаги ВМҚ-354-сон О‘зМSt 220:2024		Гендер зўравонлик ҳолати аниқланган пайтдан бошлаб 24 соат ичида жабрланган аёллар ва уларнинг вояга етмаган фарзандлари туман (шаҳар) марказий шифохоналарининг шошилинч қабул бўлимларига жисмоний ва руҳий ҳолатини яхшилаш учун бирламчи тиббий-санитария ёрдами хоналарига уч суткадан кўп бўлмаган муддатга жойлаштирилади. Шошилинч қабул бўлимларининг бирламчи ёрдам хоналарида ёрдам олган шахслар ҳудудий марказларга ушбу бўлим шифокорининг ҳулосаси ва ҳимоя ордери асосида ижтимоий хизматлар кўрсатиш шартномасига мувофиқ аризасини талаб қилмасдан жойлаштирилади
Қисқа муддатли шелтерлар ва ёши	Шошилинч қабул бўлимларидаги	10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-		Гендер зўравонлик ҳолати аниқланган пайтдан бошлаб 24 соат ичида жабрланган аёллар ва уларнинг вояга етмаган болалари туман (шаҳар)

	катта аёллар ва уларнинг фарзандларини жойлаштириш	бирламчи ёрдам хоналари Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари “Rahmdillik” ННТ (Самарқанд) “Oydin Nur” ННТ (Бухоро)	сон 25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон O‘zMSt 220:2024	марказий шифохоналарининг шошилич қабул бўлимларига жисмоний ва руҳий ҳолатини яхшилаш учун бирламчи ёрдам хоналарига уч суткадан кўп бўлмаган муддатга жойлаштирилади. Шошилич қабул бўлимларининг бирламчи ёрдам хоналарида ёрдам олган шахслар ҳудудий марказларга ушбу бўлим шифокорининг ҳулосаси ва ҳимоя ордери асосида ижтимоий хизматлар кўрсатиш шартномасига мувофиқ аризасини талаб қилмасдан жойлаштирилади. Реабилитация марказларига жойлаштириш ҳимоя ордерини расмийлаштиришга боғлиқ бўлиб, бу ҳимоя ордерини бериш ва реабилитация марказига жойлаштириш рад этилганда, амалиётда зўравонлик жабрланувчиси учун муаммо келтириб чиқариши мумкин.
	ОИВ билан касалланган қизлар ва аёллар учун қисқа муддатли шелтерлар ва уларни жойлаштириш	Йўқ	Қисман. 25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон O‘zMSt 220:2024	25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон қарори ОИВ билан яшовчи аёлларни туман марказларига жойлаштиришни назарда тутишига қарамай, зўравонлик ва тазйиқдан жабрланганлар учун реабилитация хизматларини кўрсатиш миллий стандарти O‘zMSt 220:2024 истисно тариқасида ОИВни кўрсатмасдан, шу жумладан юқумли касалликларга чалинган шахслар учун ушбу хизматларни кўрсатишни рад этиш имкониятини назарда тутди (4.2-банд). Шу асосда ОИВ билан яшаётган аёллар ва қизларга шелтерларга жойлаштириш рад этилиши мумкин. Айни пайтда Ўзбекистон қонунчилигида гендер зўравонлик қурбони бўлган ОИВ билан яшаётган қизлар ва аёллар учун ижтимоий ва бошқа хизматлар кўрсатиш регламенти мавжуд эмас.
	Қисқа муддатли шелтерлар ва	Шошилич қабул бўлимларидаги	Қисман. 25.06.2024	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон қарори ногиронлиги бор қизлар ва аёллар учун ижтимоий хизматлар

	ногиронлиги бор қизлар ва аёлларни жойлаштириш	бирламчи ёрдам хоналари Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари “Rahmdillik” ННТ (Самарқанд) “Oydin Nur” ННТ (Бухоро)	йилдаги ВМҚ-354-сон О'zMSt 220:2024	кўрсатиш тартибини алоҳида белгиламайди. Зўравонлик ва тазйикдан жабрланганлар учун реабилитация хизматларини кўрсатиш миллий стандарти О'zMSt 220:2024да, шу жумладан ногиронлик белгиси бўйича камситмаслик омили қайд этилган бўлсада (4.3.2-банд), турли кўринишдаги ногиронлиги бўлган аёллар учун реабилитация хизматларини кўрсатиш бўйича чора-тадбирлар алоҳида кўрсатилмаган. Бу қонунчиликда бўшлиқ яратади, чунки бу аёллар зўравонлик натижасида ва ижтимоий мақоми билан боғлиқ махсус хизматларга муҳтож бўлиши мумкин. Айни пайтда Ўзбекистон қонунчилигида гендер зўравонлик қурбони бўлган ногиронлиги бор қизлар ва аёллар учун ижтимоий ва бошқа хизматлар кўрсатиш регламенти мавжуд эмас.
	Ўрта муддатли шелтерлар ҳамда 6 ой ва ундан ортиқ муддатга жойлаштириш	Йўқ	Йўқ	Ўзбекистонда 6 ой ва ундан ортиқ муддатга ўрта муддатли вақтга жойлаштириш ва узоқ муддатли реабилитация қилишга ихтисослашган марказлар мавжуд эмас. Аксарият шелтерлар аёлларни 10 кундан 6 ойгача бўлган муддатга жойлаштирадilar. Баъзан вазият иложсиз бўлганда, аёл узоқроқ муддатга қолиши мумкин, аммо қонунчилик даражасида бунини белгиловчи ёки 6 ойдан ортиқ узоқ муддатли жойлаштириш муддатларини кафолатловчи регламент мавжуд эмас.
	Тажовузор шахс билан ишлаш	Аёллар фаоли “Инсон” марказлари Туман профилактика инспектори	10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон 25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон	Гендер зўравонлиги ҳақида хабар берилгандан сўнг 24 соат ичида аёллар фаоли ва туман профилактика инспектори тажовузор шахс билан суҳбатлашади Ҳимоя ордери берилган ҳар бир ҳолатда гендер зўравонлигини содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахсларнинг зўравонлик ҳулқ-атворини ўзгартириш бўйича тузатиш дастури “Инсон” марказлари билан келишилган ҳолда тасдиқланади. Зўравонлик содир этган ёки

		Ўзбекистон Миллий гвардияси		содир этишга мойил бўлган шахсларнинг зўравонлик хулқ-атворини ўзгартириш бўйича тузатиш ишларига Миллий гвардия инспектор-психологлари ҳам мажбурий тартибда жалб этилади. Амалиётда бундай ишларнинг ҳақиқатда ўтказилиши ҳақида ҳеч қандай маълумот йўқ, зўравонликдан жабрланганлар бундай хизмат тўғрисида тасаввурга эга эмас, оилавий (маиший) зўравонлик тўғрисидаги ишлар бўйича суд қарорлари таҳлилида эса тажовузорга тузатиш дастурларидан ўтиш тайинланадиган бирорта ҳам қарор йўқ.
Соғлиқни сақлаш	Жинсий зўравонликдан кейин комплекс ёрдам, шу жумладан жароҳатларни даволаш, жинсий йўл билан юқадиган инфекцияларни (ЖЙЮИ) даволаш, шошилиш контрацепция ва алоқадан кейинги ОИВ/ОИТС профилактикаси	Йўқ	Йўқ	Ўзбекистон қонунчилигида номусга тегиш ёки ғайритабиий шаклда зўрлик ишлатиб жинсий алоқа қилишдан жабрланганларга комплекс ёрдам кўрсатиш тартиби мавжуд эмас. Бундай ёрдам кўпроқ ННТ ва минтақавий реабилитация марказлари томонидан кўрсатилади.
	Жинсий зўравонликдан кейинги баъзи таркибий қисмларни ўз	Санитария-эпидемиологик осойишталик ва жамоат саломатлиги хизмати	Қисман. 2023 йил 20 январдаги ПҚ-14-сон	Ўзбекистон қонунчилигида жинсий зўравонликка учраган ёки ғайритабиий шаклда жинсий алоқага мажбурланган жабрланувчиларга комплекс ёки қисман ёрдам кўрсатиш тартиби мавжуд эмас, бироқ жабрланувчи республика бўйича соғлиқни сақлаш муассасаларида бир қатор стандарт хизматлардан фойдаланиши мумкин.

	ичига олган қисман ёрдам	Соғлиқни сақлаш вазирлиги		Жинсий алоқадан кейин ОИВ профилактикаси бўйича миллий клиник баённомага (ЎзР ССВнинг 2023 йил 30 октябрдаги 270-сонли буйруғига 10-илова) кўра, АКП жинсий зўравонлик натижасидаги алоқада тавсия этилади. Бироқ комиссия қарорини қабул қилишнинг мавжуд амалиёти (эпидемиолог, юқумли касалликлар шифокори ва лаборантни ўз ичига олган ҳолда) дори воситасини ҳодисадан кейинги дастлабки 4-72 соат ичида қабул қилиш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда, АКПни ўз вақтида тақдим этиш учун тўсиқларни келтириб чиқаради. Жабрланган аёллар учун бу ОИТСМга қўшимча ташриф буюриш зарурлигини англатади, бу эса хизматдан фойдаланиш имкониятини пасайтириши мумкин. Секторлараро ҳамкорликни жорий этиш ва тиббиёт муассасаларининг тайёрлигини таъминлаш имкониятларини кўриб чиқиш муҳимдир. Туғруқхоналарда ОИВ мусбат оналардан туғилган чақалоқлар профилактикаси билан ишлаш тажрибаси аллақачон мавжуд, улар керакли дори-дармонларга эга. Бу амалиётни бошқа хавф гуруҳларида кенгайтириш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.
	Суд-тиббий экспертизаси	Ички ишлар органлари Прокуратура органлари Суд экспертизаси муассасалари	21.02.2023 йилдаги ВМҚ-73-сон	Амалиётда зўравонликдан жабрланганларни суд-тиббий экспертизасига юбормаслик ёки айниқса, енгил тан жароҳатлари ҳолатлари мавжуд бўлганда, ўз вақтида юбормаслик ҳолатлари кузатилмоқда. Бундан ташқари, жинсий зўравонлик ёки унга уриниш ҳолатларидан жабрланганлар ҳам ўз вақтида экспертизага юборилмаслиги мумкин, бу эса муҳим далилларнинг йўқолишига олиб келади. Бундан ташқари, суд-тиббиёт экспертлари кўпинча эркаклар, жинсий зўравонликни бошдан кечирган аёллар эса бундай кўрикларда қўшимча асабийликни бошдан кечиришади. Ушбу хизмат давлат томонидан кафолатланган бўлсада, юқоридаги амалий камчиликлар жабрланганлар учун хизматдан фойдаланишни қийинлаштиради

	Мажбурий комплекс тиббий кўрик	Йўқ	Йўқ	Қонунчиликда гендер зўравонликдан жабрланган вояга етмаган фарзандларига мажбурий комплекс тиббий муолажа ўтказиш механизми мавжуд эмас. 25.06.2024 йилдаги ПҚ-354-сон қарорида аёл ва унинг болалари минтақавий марказга чуқурлаштирилган реабилитация учун жойлаштирилгандагина ҳамда фақат бунга тўсқинлик қиладиган касалликлар аниқланганда тиббий кўрик ўтказилиши назарда тутилган. Бошқа ҳолатлар қонун ҳужжатлари билан қамраб олинмаган.
	Саломатлик билан боғлиқ сурункали муаммоларни даволаш	Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлигининг ҳудудий бўлинмалари	Йўқ	Гендер зўравонликдан жабр кўрганларда саломатлик билан боғлиқ сурункали муаммоларни даволаш тартиби алоҳида МХҲ ёки зўравонликдан жабр кўрганларга хизмат кўрсатишнинг комплекс чоратadbирларини тартибга солувчи ҳужжатларда (ПҚ-135-сон ва ВМҚ-354-сон) белгиланмаган. Бу умумий квоталар тартибида даволаниш учун маълум қийинчиликларни келтириб чиқариши мумкин
	Репродуктив саломатлик	Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлигининг ҳудудий бўлинмалари	Ҳа	
	Ихтиёрий маслаҳат бериш ва ОИВга тестдан ўтказиш	Соғлиқни сақлаш вазирлиги	Ҳа	
	ОИВни даволаш, парваришлаш ва кўмак кўрсатиш бўйича хизматлар	Соғлиқни сақлаш вазирлиги Баъзи ННТ	2023 йил 20 январдаги ПҚ-11-сон	
	Инқирозли вазиятларда маслаҳат ва кўмак	Ягона диспетчерлик хизмати 112	10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон	112 ва 1146 ишонч телефонлари, “Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари, бирламчи ёрдам хоналари, Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари қонун

	(тиббиёт моделида “психологик биринчи ёрдам”)	Ишонч телефони 1146 “Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари Шошилинч қабул бўлимларидаги бирламчи ёрдам хоналари Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари Баъзи ННТ Nemolchi.uz (онлайн)	25.06.24 йилдаги ВМҚ-354-сон О'zMSt 220:2024	ҳужжатларига мувофиқ гендер зўравонликдан жабрланганларга психологик ёрдам кўрсатади. ННТлар ўз фаолиятини грант асосида амалга оширади, шунинг учун уларнинг фаоллиги мавжуд молиялаштириш ҳолатига боғлиқ, аммо уларнинг баъзилари грантлар борлигидан қатъи назар, гендер зўравонликдан жабрланганларга маслаҳат беришга ҳаракат қиладилар. Nemolchi.uzда гендер зўравонликдан жабрланганларга ҳуқуқий маслаҳатлар бериш учун телеграм-бот мавжуд.
	Психологик саломатликни баҳолаш ва даволаш, масалан, психологик ва психиатрик баҳолаш, даволаш ва парваришlash	Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлиги муассасалари	10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон 25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон	

Иқтисодий ва таълим бўйича кўмак	Моддий ёрдам (кийим-кечак, овқат ва б.)	Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари, Баъзи ННТ	Зўравонлик ва тазйиқдан жабрланганлар учун реабилитация хизматларини кўрсатиш миллий стандарти О'зМСт 220:2024 орқали қисман қопланган (шартлар билан)	Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказларида вақтинча бўлиб турган шахслар озиқ-овқат (шу жумладан, парҳез), шунингдек кийим-кечак, пойабзал ва гигиена буюмлари билан таъминланиши керак. Бироқ маърузани тузиш вақтида 2024 йил октябрь ойида иккита минтақавий марказ томонидан ушбу талаблар бажарилмагани ҳақида камида битта ҳолат маълум бўлди. Шуни инобатга олиш керакки, гендер зўравонликдан жабрланганларнинг барчаси ҳам фарзандлари билан ушбу марказларга жойлаштирилмайди, аммо улар ҳам мунтазам овқатланишга ва кийим-кечак, пойабзал ва гигиена воситаларига муҳтож бўлиши мумкин. Аҳолининг ушбу тоифаси ҳеч қандай МХҲ билан қамраб олинмаган, Ижтимоий ҳимоя реестрига киритилган ва бир марталик нафақа олиши мумкин бўлганлар бундан мустасно. Кўпинча оиладаги зўравонлик натижасида болали аёллар кийимсиз, зарур гигиена буюмлари, мактаб анжомлари ва бошқаларсиз уйдан ҳайдаб чиқарилади. Уларнинг ҳаммаси ҳам ҳудудий марказларга жойлашишни хоҳламайди, қариндошлари олдида боради. Бундай аёлларга ёрдам бериш тартиби мавжуд эмас. Мол-мулкни ўзганинг эгалигидан талаб қилиб олиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилишдан ташқари, қонун ҳужжатларида аёл учун зарур бўлган мулкни қайтариш механизми назарда тутилмаган. Оила кодексида тақиқланган бўлсада, никоҳгача бўлган мол-мулк оила томонидан тўйга сарфланадиган харажатлар ҳисобидан ушлаб қолиниши ҳолатлари учрайди.
	Молиявий кўмак	Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Ижтимоий ҳимоя	Қисман. 25.06.2024	Агар аёл Ижтимоий ҳимоя реестри, “аёллар дафтари”га (яъни ижтимоий ҳимояга муҳтож шахс деб тан олинган) киритилган бўлса, гендер зўравонликдан жабр кўрганларга молиявий ёрдам тақдим этилади.

		миллий агентлиги Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари	йилдаги ВМҚ-354-сон	Шу билан бирга, 25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон билан бошқа ҳудудлардаги аёллар ва уларнинг фарзандлари учун транспорт харажатлари (поезд, автобус) Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари (яшаш жойидан бошқа ҳудудга марказга кўчирилган аёллар учун) ҳисобидан қопланиши назарда тутилган.
	Стратегик иқтисодий кўмак (бизнес очиш учун грантлар ёки кредитлар, доимий уй-жой ажратиш ва бошқалар)	Туман ва шаҳар ҳокимликлари Турли банклар Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказлари Баъзи ННТ	Қисман	Гендер зўравонликни бошдан кечирганлар учун бундай ёрдам алоҳида кўзда тутилмаган, аммо аҳолининг заиф қатламларига мансуб аёллар учун турли дастурлар мавжуд (улар орасида зўравонликни бошдан кечирганлар ҳам бўлиши мумкин). Банклар ва ННТлар айна пайтда бундай дастурлар билан ишлаётган бўлса, бизнес очишда ёрдам бериши мумкин. Реабилитация марказлари ва ННТлар зўравонлик қурбонларининг уй-жой ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун ҳокимликларга мурожаат қиладилар ва ушбу аёлларга алоҳида уй-жой ажратиш ҳолатлари мавжуд.
	Расмий таълим	Ўзбекистон Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги	Таълим тўғрисидаги ЎРҚ 25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон	Ўзбекистонда умумий таянч таълим аҳолининг барча тоифалари учун мажбурий. Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказларига жойлаштирилган хотин-қизларнинг фарзандлари ҳам мактабда ўқишни давом эттиради

	Норасмий таълим	“Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги ҳузуридаги Касбий кўникмалар марказлари (собиқ “Ишга марҳамат” мономарказлари ва Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги ҳузуридаги касб-ҳунарга ўқитиш марказлари) Баъзи ННТ	Қисман Президентнинг 04.10.2024 йилдаги ПҚ-347-сон қарори орқали 25.06.2024 йилдаги ВМҚ-354-сон	“Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари касб-ҳунарни эгаллаш истагини билдирган хотин-қизларга ҳудудий мономарказлар ва касб-ҳунарга ўқитиш марказларига касб-ҳунарга ўқитиш учун йўлланма беради. 04.10.2024 йилдаги ПҚ-347-сон қарорида ишсиз ва кам таъминланган аҳолини ички ва ташқи меҳнат бозори эҳтиёжларига жавоб берадиган касбларга ўқитиш тизимини ташкил этиш бўйича комплекс чора-тадбирлар белгиланган. Бироқ гендер зўравонликдан жабр кўрган аёлларнинг барчаси ҳам ишсиз ёки кам таъминланган аҳоли тоифасига киритилавермайди, аммо улар талаб юқори бўлган мутахассисликка қайта ўқиш истагини билдиришлари мумкин. Ушбу чора-тадбирлар мажмуаси уларнинг қайта малакаланишга бўлган эҳтимолий эҳтиёжларини қопламайди. ННТлар ҳам шундай ижтимоий лойиҳаларни амалга оширадilar, аммо уларнинг барқарорлиги молиялаштиришга боғлиқ.
	Ишга жойлаштириш	“Инсон” ижтимоий хизматлар марказлари Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлигининг ҳудудий бўлинмалари	10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон 04.10.2024 йилдаги ПҚ-347-сон	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 10.05.2024 йилдаги ПҚ-175-сон қарори билан белгиланишича, “Инсон” марказлари зарур ҳолларда гендер зўравонликдан жабр кўрган хотин-қизларни иш билан таъминлаш тўғрисида туман (шаҳар) бандлик ва камбағалликни қисқартириш бўлимларига ариза киритиш ҳуқуқига эга. Президентнинг 04.10.2024 йилдаги ПҚ-347-сон қарори билан аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини касб-ҳунарга ўқитиш ҳамда ишга жойлаштириш бўйича комплекс чора-тадбирлар белгиланган.

2-илова. Хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларини Аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг ҳудудий марказларига жойлаштириш

(2024 йил 25 июндаги ВМҚ-354-сон аёллар ва уларнинг вояга етмаган болаларига ижтимоий хизмат кўрсатишнинг маъмурий регламенти иловасидан)

Босқичлар	Масъуллар	Тадбирлар	Муддат
1-босқич	«Инсон» ижтимоий хизматлар кўрсатиш маркази	Хотин-қизларнинг мурожаати асосида сўровнома ўтказган ҳолда уларнинг ҳолатини баҳолайди ва зарур ҳолларда туман (шаҳар) марказий шифохоналарининг шошилиш қабул бўлимларининг бирламчи кўмак хоналарига жойлаштириш ва ҳимоя ордерини расмийлаштириш учун ички ишлар органига хабар бериш чораларини кўради.	Тазйиқ ва зўравонлик ҳодисаси аниқланиши билан дарҳол
	Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланганлар, жисмоний ва юридик шахслар, ижтимоий ходимлар, патронаж ҳамширалари, «112» ягона диспетчерлик хизмати ҳамда «1146» қисқа рақамли «ишонч телефони» операторлари	Тазйиқ ва зўравонлик ҳодисаси тўғрисида ички ишлар органларининг навбатчилик қисми телефон рақами — «102»га хабар беради.	
2-босқич	Ички ишлар органларининг навбатчилик қисми телефон рақами — «102» оператори	Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланганлар, жисмоний ва юридик шахслар, ижтимоий ходимлар, патронаж ҳамшираларининг тазйиқ ва зўравонлик ҳодисаси тўғрисидаги мурожаатни тегишли ички ишлар органига йўналтиради.	Хабар келиб тушиши билан дарҳол
3-босқич	Ҳудудий ички ишлар органи	Мурожаатни рўйхатдан ўтказди, ҳодиса бўйича профилактика инспекторини бириктиради ва тегишли «Инсон» ижтимоий хизматлар марказини хабардор қилади.	Хабар келиб тушиши билан дарҳол

4-босқич	«Инсон» ижтимоий хизматлар маркази	Ходиса тўғрисида хабардор қилинганидан сўнг ижтимоий ходимни бириктиради.	Хабар келиб тушиши билан дарҳол
5-босқич	Ижтимоий ходим, профилактика инспектори	1. Хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларининг ҳолатини дастлабки тарзда баҳолаш, ижтимоий иш очиш, ҳимоя ордерини бериш ва заруратга кўра бирламчи кўмак хоналарига жойлаштириш учун тегишли далолатномани расмийлаштиришга доир чораларни кўради. 2. Хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандлари туман (шаҳар) марказий шифохоналари шошинч қабул бўлимининг бирламчи кўмак хонасига жойлаштирилади.	Хабар келиб тушганидан сўнг 24 соат ичида
6-босқич	Туман (шаҳар) марказий шифохоналарининг шошинч қабул бўлими	1. Хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларини қабул қилиб олади. 2. Ҳимоя ордери расмийлаштирилган ва ҳудудий марказларнинг чуқурлаштирилган реабилитация хизматларидан фойдаланиш истагини билдирган шахсларни тиббий кўрикдан ўтказди ва тиббий ҳулоса расмийлаштиради. 3. Тиббий ҳулосани «Инсон» ижтимоий хизматлар марказига тақдим этади.	Хабар келиб тушиши билан дарҳол Уч сутка давомида Тиббий ҳулоса расмийлаштирилган куннинг ўзида
7-босқич	«Инсон» ижтимоий хизматлар маркази	1. Ҳудудий марказларда мавжуд бўш ўринларнинг сонини ўрганади. 2. Хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандлари учун зарур бўлган ҳужжатларни шакллантиради. 3. Хотин-қизларга тегишли ҳужжатлар ва маълумотларни «Ягона миллий ижтимоий ҳимоя» ахборот тизими орқали тегишли ҳудудий марказга юборади ҳамда хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларини ҳудудий	Тиббий ҳулоса тақдим этилган куннинг ўзида

		марказларга жойлаштириш учун туман (шаҳар) ички ишлар бошқармаси (бўлими)га мурожаат қилади.	
8-босқич	Туман (шаҳар) ички ишлар бошқармаси (бўлими)	Хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларини ҳудудий марказларга жойлаштиради.	Мурожаат келиб тушган куннинг ўзида
9-босқич	Ҳудудий марказлар	1. Хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларини қабул қилиб олади, хотин-қизлар билан ижтимоий хизмат кўрсатиш шартномасини тузади ва уларни бошпана (шелтер) билан таъминлайди. 2. Мультидисциплинар гуруҳ томонидан хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларининг ҳолатини комплекс баҳолайди ва якка тартибдаги ижтимоий реабилитация дастурини ишлаб чиқади. 3. Якка тартибдаги ижтимоий реабилитация дастурига мувофиқ ижтимоий хизматларни кўрсатади ва натижаси бўйича маълумотларни «Ягона миллий ижтимоий ҳимоя» ахборот тизимида киритиб боради.	Қабул қилиниши билан дарҳол 5 иш кўни ичида Шартномада белгиланган муддатда